

BAYMURAT QUTLI'MURATOV

ANA TILI

GRAMMATIKA, ORFOGRAFIYA HA'M TIL WO'SIRIW

BIRINSHI KLASS USHI'N SABAQLI'Q

Qaraqalpaqstan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw
ministrligi tasti'yi'qlag'an

Qayta islengen won ushinshi basi'li'wi'

NO'KIS
«BILIM»
2011

УДК 630064 (076)
ББК 81.02
Q-92

Pikir bildiriwshiler:

T. Kenjebaeva — Wo'zPill QQ filiali'ni'n' ag'a ilimiy xi'zmetkeri;
J. Sultanova — Wo'zPill QQ filiali'ni'n' ilimiy xi'zmetkeri;
G. Yeshanova — No'kis rayonli'q №4 worta mekteptin' 1-da'rejeli
baslawi'sh klass mug'allimi.

Sabaqli'q Qaraqalpaqstan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw
ministriginin' 2002-jilgi' tan'lawi'nda jen'impaz dep tani'lg'an.

Q-92 **Baymurat Qutli'muratov.**
Ana tili. Grammatika, orfografiya ha'm til wo'siriw. 1-klass
ushi'n sabaqli'q. Qayta isengen won u'shinshi basi'li'wi', –
No'kis, «Bilim», 2011. – 112 b.

УДК 630064 (076)
ББК 81.02

**«Respublika arnawli' kitap fondi' yesabi'nan mektep
kitapxanasi' ushi'n basi'p shi'g'ari'ldi'. Biypul».**

ISBN 978-9943-327-03-0

© «Bilim» baspasi', 2011

§ 1. Ga'p, so'z.

1-shi'ni'g'i'w. Dawi'slap woqi'n'.

Qi's boldi'. **Ku'n de** suwi'tti'. Bizler **muz-da** woynadi'q. Woqi'wshi'lar mektepke keldi. **Klasi'mi'z** taza.

1. Ha'r bir ga'p kim ha'm ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?
3. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Tan' atti'. Quyash shi'qti'. Ku'n ji'lli'. **Balalar mektepke ketti. Adamlar jumi'sqa ketti.**

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Qara ha'rip penen jazi'lg'an ga'pler kimler tuwrali' ayti'lg'an?
3. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi ha'r bir so'z-di dawislap woqi'n'.

Men jazı'w jazdı'm. U'kem tapsı'rma wo-ri'nladı'. Sara kitap woqi'dı'. Apam awqat pisirdi. Ha'mmemiz birge awqatlandı'q.

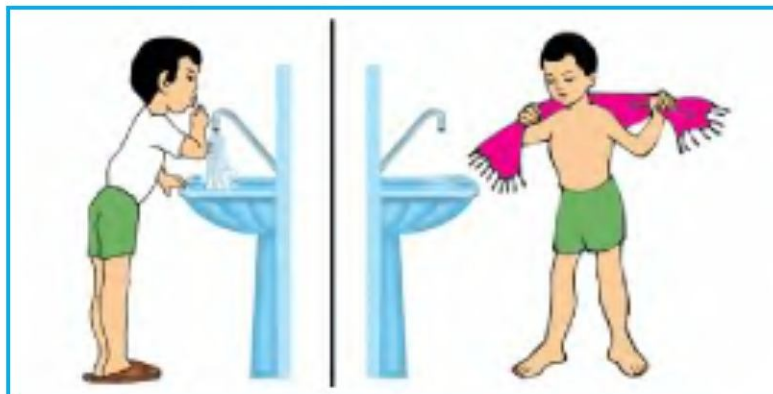
1. Gu'rrin'de neshe ga'p bar?
2. **Kitap, awqat** so'zlerinin' jazı'li'wi'n bilip ali'n'.
3. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?

Ga'p tamamlang'an woydı' bildiredi. Ga'p bir so'zden de, bir neshe so'zlerden de quraladı'. **Gu'z. Ku'n su-wi'tti'. Qatti' samal yesti.**

I. Bul kim?

Wol ne islep ati'r?

4-shi'ni'g'i'w. Su'wretlarga qarap, wo-lardi'n' atlari'n ayti'n'.

1. Su'wretlerdin' atlari'n ta'rtibi menen ko'shirip jazi'n'.
2. Joqarg'i' qatardag'i' su'wretlerde kimnin' ne islep ati'rg'ani'n so'ylep berin'.
3. To'mengi qatardag'i' su'wrette nelerdi ko'rip tursi'z.

II. Bul ne?

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

1. Samal ... 2. Shan' ... 3. Bizler u'yge ... 4. Ha'mmemiz

Kerekli so'zler: ko'terildi, yesti, juwi'n-di'q, kirdik.

1. Ga'plerdin' aqi'ri'na noqat qoyi'n'.
2. Ga'plerdin' birinshi so'zi qanday ha'-ripten baslani'p jazi'lg'an?
3. Ha'r bir ga'p neshe so'zden quralg'an?

|| Ga'ptin' aqi'ri'na **noqat** qoyi'ladi'.
|| Ga'ptin' birinshi so'zi **bas ha'ripten**
|| baslani'p jazi'ladi'. ||

6-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi woqi'n'.

... qag'i'ldi'. ... klasqa kirdik. ... baslandi'.

Kerekli so'zler: Bizler, sabaq, qon'i'raw.

1. Ga'plerdi noqatlar worni'na qoyi'lg'an so'zler menen birge ko'shirip jazi'n'.

2. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar yeke-
nin ayti'p berin'.

7-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

Klasi'mi'z jaqti'li'. Ishi ken'. Tereze aldi'na gu'ller qoyi'lg'an. Klasta parta, shkaf, stol, stullar bar. Mektepte asxana bar, woni'n' ishi taza.

1. Gu'rrin'nin' mazmuni'n so'ylep berin'.
2. Ga'plerdin' birinshi so'zi qanday ha'-
ripten baslani'p jazi'lg'an?
3. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Polat woqi'wg'a ketti. Tazagu'l apasi'na ja'rdemlesti. Mekteptin' do'geregine te-
rekler yegilgen.

1. Ga'plerdegi so'zler bo'lek jazi'lg'an ba,
qosi'li'p jazi'lg'an ba?
2. Ha'r bir ga'p kim, ne haqqi'nda ay-
ti'lg'an?

3. Ga'plerdin' da'slepki so'zi qanday ha'-ripten baslani'p jazi'lg'an?

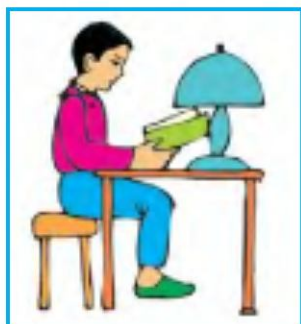
9-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Asan birinshi klasta woqi'ydi'. Men de birinshi klasta woqi'yman. Yekewimiz birge sabaq tayarlaymi'z.

1. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?
2. Ga'ptegi so'zler qalay jazi'lg'an?
3. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

|| Ga'ptegi ha'r bir so'z bo'lek jazi'ladi'. ||
|| Gu'lsara xat jazdi'. Asan kitap woqi'di'. ||

10-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerge qarap, kim-nin' ne islep ati'rg'ani'n sorawlar boyi'nsha ayti'p berin'.

1. Bala ne qi'li'p ati'r?
2. Qi'zlar ne islep ati'r?

§ 2. Ses ha'm ha'rip.

1-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n wo-qi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Qozi'

I'laq

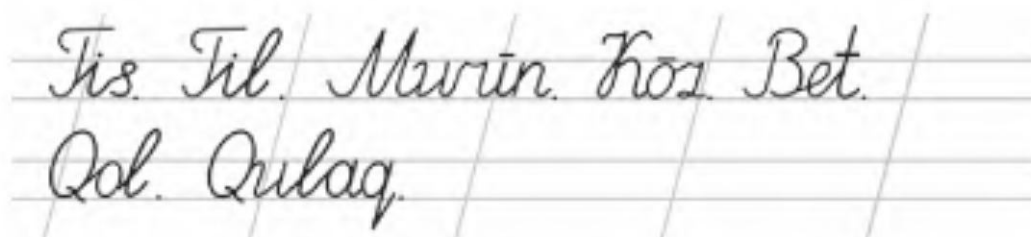
1. Qozi' so'zinde qanday sesler bar?
2. I'laq degen so'zde neshe ses bar?

Jay. Qapu. Aynek. Dālis.
Morū. Tūtin. Qoy. Tas.

Joqari'dag'i' so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

|| Seslerdi aytami'z, yesitemiz. Seslerdi jazi'wda ha'ripler menen belgileymiz. ||

2-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi woqi'n'.

1. Ko'shirip jazi'n'.
2. Bul jazi'lg'an ha'r bir so'zde neshe ses bar?

3-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' to'menindagi so'zlerdi woqi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Kitap

Qa'lem

Da'pter

1. **Kitap** degen so'zde neshe ha'rip bar? Bul so'zde qanday ha'ripler bar?
2. **Qa'lem** degen so'zde neshe ha'rip bar? Bul so'zde qanday ha'ripler bar?

3. **Da'pter** degen so'zde neshe ha'rip bar? Bul so'zde qanday ha'ripler bar?

|| Ha'riplerdi jazami'z ha'm woqi'ymi'z. ||

4-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

Ag'a — apa, ata — ana, ku'n — tu'n, ko'z — so'z, paxta — taxta, qala — dala.

1. Ha'r bir so'zde neshe ha'rip bar?
2. Bul so'zlerdin' ma'nisin wo'zgertip turg'an ha'riplerdi ayti'p berin'.

|| So'zdin' bir ha'ribi wo'zgerse, ma'nisi wo'zgeredi: **mal, tal.** ||

5-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi woqi'n'.

Tam — tal, bas — bes, stol — stul, woyna — woyla, qar — shar, paxta — parta.

1. So'zlerdin' ma'nisin bir-birinen wo'zgertip turg'an ha'riplerdi ayti'p berin' ha'm asti'n si'zi'n'.
2. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n ay-ti'n', wonnan son' tiyisli ha'riplerdi qoyi'p jazi'n'.

...ana

...ana

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi 1-2-3 san-lari'ni'n' worni'na **a**, **wo**, **ye** ha'riplerinin' tiyislin qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

1 < g'a
na
pa

2 < shaq
taq
raq

3 < tik
lek
tek

8-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi ko'shiringende so'zdin' basi'ndag'i' **t** ha'ri-binin' worni'na **s** ha'ribin, **m** ha'ribinin' worni'na **j** ha'ribin almasti'ri'p jazi'n'.

Tana (s...), taspas (s...), taban (s...),
mol (j...), mal (j...), murt (j...)

9-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazı'n'. So'zlerdi bir-birine sali'sti'ri'p woqi'n'. Keyingi so'zlerge qanday ha'ripler qosi'lg'a-ni'n ayti'n'.

Bur — bura, qur — qura, tis — tisle, wor — wora, til — tile, wot — wota.

1. Ha'r bir so'zde neshe ha'rip bar?
2. Bul so'zlerdin' ma'nilerin bir-birinen aji'rati'n'.
3. So'z ma'nisin wo'zgertip turg'an ha'riplerdin' asti'n si'zi'n'.

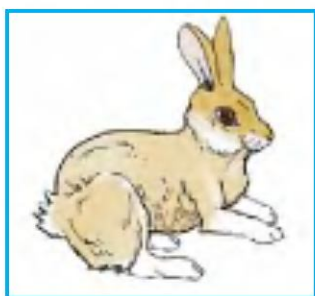
10-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi bir-birine sali'sti'ri'p woqi'n'. Keyingi so'zlerde qanday ha'rip ali'p taslang'an?

Gu'rek — gu're, taraq — tara, woraq — wora, toli'q — toli', to'sek — to'se, jamaw — jama, boyaw — boya, soraw — sora, so'ylew — so'yle.

1. Ha'r bir so'zde neshe ha'rip bar?
2. Bul so'zlerdin' ma'nilerin bir-birinen aji'rati'n'.

§ 3. Dawi'sli' ha'm dawi'ssi'z sesler.

1-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' ati'n woqi'n'.

Qoyan

U'yrek

1. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Ha'r bir so'zdegi dawi'sli' seslerdin' as-ti'n si'zi'n'.

Dawi'sli' sesler to'mendegi ha'ripler menen belgilenedi: **a, a', e, o, o', u, u', i', i.**

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

*Däpter hām kitaplarınıñdı
tasa uslan!*

1. Ha'r bir so'zdegi dawi'sli' seslerdi ay-ti'n'.
2. Bul so'zde dawi'sli' seslerdin' qaysi'-lari' joq?

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Bizler azanda yerte turdi'q. Dene shi'ni'q-ti'rdi'q. Juwi'ndi'q. Tislerimizdi tazaladi'q. Ku'n shi'qti'. Quyash tawlardi'n' arasi'nan ko'terildi. Bu'gin hawa rayi' ji'lli' boldi'.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'riplerdi tawi'p qoyi'n' ha'm so'z-lerdi ko'shirip jazi'n'.

G...shir, p...yaz, j...zim, q...yar, q...wi'n, kap...sta, ye...ik, al...a.

U'lgı: pi'yaz.

1. So'zlerdi woqi'p shi'g'i'n'.
2. Dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Dawi'sli' sesler buwi'n jasaydi'. **Ba-la-lar, mek-tep, sa-li', gu'n-ji, lo-bi'-ya, qa-la.**

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi tawi'p qoyi'p, woqi'n'.

Qi's boldi'. Ku'n suwi'tti'. ... jawdi'. Bizler ... kiyindik. Klasi'mi'z Kitap

Kerekli so'zler: qar, ji'lli', taza, woqi'di'q.

1. Ga'plerdi ko'p noqat worni'na qoyi'lg'an so'zler menen ko'shirin'.
2. **Qi's, bizler, kitap** degen so'zlerde neshe dawi'sli' ses bar?

6-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Arpa, biyday, paxta, jon'i'shqa, sali', suli', ju'weri, tari', gu'nji, ma'sh, lobi'ya.

1. So'zlerdi ko'shirin'.
2. So'zlerdegi dawi'ssi'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.
3. **Biyday, ju'weri, gu'nji, lobi'ya** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

Dawi'ssi'z sesler to'mendegi ha'ripler menen belgilenedi: **b, d, f, g, g', h, x, j, k, q, l, m, n, n', p, r, s, t, v, w, y, z, sh, ch, c.**

7-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'.

Bizin' xojali'g'i'mi'z paxta yegedi. Xojali'qta ha'r tu'rli **mashinalar** bar. Diyqanlar jumi'sti' **jaqsi'** isleydi. **Xojali'g'i'mi'z** ha'r ji'li' **paxtadan** mol zu'ra'a't aladi'.

1. Ko'shirip jazi'n'.
2. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdegi daw'i'ssi'z seslerdin' asti'n si'zi'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdegi zatlardi'n' atlari'n reti menen woqi'p shi'g'i'n'.

Si'zg'i'sh

Wo'shirgish

Ha'r bir so'zdegi daw'i'sli' ha'm daw'i'ssi'z seslerdi ayti'p berin'.

|| Dawi'ssi'z sesler buwi'n jasamaydi'. ||

9-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, sheshi-min tabi'n'.

Bir qarasan' ko'resen',
Tazali'qti' bilesen'.

Ha'r bir so'zdegi dawı'ssi'z seslerdi ayti'n'
ha'm asti'n si'zi'n'.

10-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' to'menindegi ga'plerdi woqi'n'.

Ayjamal kiyinip
ati'r.

Worazbay yetigin
tazalap ati'r.

Ga'plerdi ko'shirin'. Dawi'ssi'z seslerdin'
asti'n si'zi'n'.

11-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'riplerdi tawi'p qoyi'n'. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Mektep...e kitapxa...a bar. Wonda qi'zi'q-l... kita...lar ko'p. Woqi'...shi'lar kitapxa...a-dan kitap ali'p woqi'y...i'.

§ 4. Juwan ha'm jin'ishke dawi'sli' sesler.

1-sh'ini'g'i'w. Su'wrettegi zatlardi'n' at-lari'n ayti'n'.

televizor

telefon

radio

1. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
2. So'zlerdegi juwan dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.
3. **Telefon, televizor, radio** degen so'z-lerdin' jazi'li'wi'n ani'qlap bilip ali'n'.

|| Juwan dawi'sli' sesler: **a, o, u, i'**. ||
|| Jin'ishke dawi'sli' sesler: **a', e, o', u', i.** ||

2-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

... a'depli woqi'wshi'. Wol berilgen tapsi'rmani' ..., sabaqtan qalmayd'i'. Barliq sabag'i'nan ... woqi'ydi'. U'kesin jubatadi', tawi'qqa ... saladi'. Buzawg'a ... beredi.

Kerekli so'zler: da'n, Amangu'l, wori'n-laydi', jaqsi', wot.

Juwan dawi'sli' sesleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

|| Juwan dawi'sli' sesler juwan buwi'n jasaydi'. **Amangu'l — a'depli oqi'wshi'.** ||

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip, jin'ish-ke dawi'sli' seslerdin' asti'n si'zi'n'.

Qoyan, qoy, qozi', tu'ye, pi'shi'q, u'yrek, buzaw, i'laq, si'yi'r, yeshki, ku'shik, go'jek, tayi'nshaq.

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'. Ko'shirip jazi'n'.

A'wezdin' ag'asi' awi'lda traktorshi'. Anasi' yemlewxanada shi'paker. **A'wez birinshi klasta woqi'ydi'**. Wol u'lgili woqi'wshi'.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdegi jin'ishke dawi'sli'lardi' ayti'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

Bizin' klasta 25 woqi'wshi' Ha'mmesi de jaqsi' Barli'g'i'nda kitap, ... , ... , rushka bar.

Kerekli so'zler: bar, woqi'ydi', da'pter, qa'lem.

Jin'ishke dawi'sli' sesleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. 22-bettegi su'wretlerdin' to'menine jazi'lg'an so'zlerdegi ko'p

noqatti'n' worni'na tiyisli ha'riplerin qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

ku'sh...k

kept...r

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdegi **a** ha'ribinin' worni'na **a'** ha'ribin, **o** ha'ribinin' worni'na **o'** ha'ribin qoyi'p, ko'shirip jazi'n' ha'm ayi'rmashi'li'g'i'n ayti'n'.

San — s...n, soz — s...z, tol — t...l.

Bol — b...l, wot — ...t, tor — t...r.

U'igi: san – sa'n, wot – wo't.

|| Jin'ishke dawi'sli' sesler jin'ishke ||
buwi'n jasaydi'. **Ye - tik, te - rek.**

8-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdegi **u** ha'ribinin' worni'na **u'** ha'ribin, **i'** ha'ribinin'

worni'na i ha'ribin qoyi'p, ko'shirip jazi'n'
ha'm ayi'rmashi'li'g'i'n ayti'n'.

Duz — d...z, tur — t...r, sur — s...r, un — ...n,
ush — ...sh.

Juti'n — t...tin, ti's — t...s, si'z — s...z, i's — ...s,
qi'r — k...r

U'lg'i: duz — du'z, un — u'n, ti's — tis.

§ 5. Buwi'n.

1-shi'ni'g'i'w. Su'wrettegi zatlardi'n' at-
lari'n buwi'ng'a bo'lingen tu'rinde woqi'n'.

qay - shi'

bal - ta

sho'k - kish

1. Ha'r bir so'zde neshe buwi'n bar yekenin ayti'n'.
2. Ha'r bir buwi'nda neshe dawi'sli' ses bar?

|| So'zler buwi'nlarg'a bo'linedi: **kep-ter.** ||

2-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi buwi'ng'a bo'lingen tu'rinde ko'shirin':

Ba - la, pax - ta, da - la, sa - li', jo - n'i'sh - qa, te - le - fon, to - g'ay.

1. Ha'r bir so'zde neshe buwi'n bar yekenin ayti'n'.
2. **Telefon** so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

3-shi'ni'g'i'w. To'mendegi buwi'nlardan so'z quran' ha'm ko'shirip jazi'n'.

ta	←	ra raq na	ba	←	li'q la xi't	u'y te ju'	→	rek
----	---	-----------------	----	---	--------------------	------------------	---	-----

Ha'r bir buwi'nda tek bir dawi'sli' ses boladi', dawi'ssi'z ses birew yamasa wonnan da ko'p bola beredi. **Ki - tap, wo' - shir - gish.**

4-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' buwi'ng'a bo'lip woqi'n'. Ha'r bir so'zde neshe dawi'sli' sestin' bar yekenin ayti'p berin'.

Ko'shelerdin' wortasi'nda woynama,
Mashinani' aydawshi'ni' qi'ynama,
Bir mashina ko'rinse de uzaqta,
Wonnan buri'n wo'temen dep woylama.

S. Abbazov.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.

Kese, qasi'q, sha'ynek, pomidor, geshir,
ju'zim, yerik, alma, pi'yaz.

1. Ha'r bir buwi'nda neshe dawi'sli' ses bar yekenin ani'qlan' ha'm woni'n' asti'n si'zi'n'.
2. **Sha'ynek, pomidor** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'n', she-shimin tabi'n'.

Unatqan su'yip ha'r kisi.
Ju'redi ali'p qasi'na,
Sebebi woni'n' ha'r tisi,
Paydali' adam basi'na.

1. Jumbaqti' ha'm sheshimin buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.
2. Ha'r bir buwi'ndag'i' dawi'sli' sestin' asti'n si'zi'n'.
3. **Paydali', ju'redi** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi berilgen so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip woqi'n'.

Paxta, sali', bilim, traktor, qoraz, taxta, qoyan, tari'.

Buwi'ng'a bo'lip woqi'g'an so'zlerin'izdi jazi'n'.

So'z bir ha'm wonnan da ko'p buwi'nlardan qurala beredi: **qol, qi's, al, jaz, ke - me, te - mir, ba - li'q - shi', wo - qi'w - shi' - lar.**

8-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Tu'lki, sag'al, qasqi'r, jolbari's, ari'slan, suwi'n, kiyik, qi'rg'awi'l, qarli'g'ash, g'az, wo'pepek, shi'mshi'q, g'arg'a

Da'slep bir buwi'nli', wonnan keyin yeki buwi'nli' ha'm u'sh buwi'nli' so'zlerdi ko'-shirin'.

§ 6. Wo'tkerme.

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'rsetilgen tu'rinde ko'shirip jazi'n'.

Paro - xod, pa - roxod. Qi' - zi'qli', qi'zi'q - li'. Jaqsi' - li'q, jaq - si' - li'q. Qala - li'q, qa - lali'q. Pada - shi', pa - dashi'.

Bul so'zlerdi bir qatardan yekinshi qatarg'a qalay wo'tkeriwge bolatug'i'ni'n ani'qlan'.

So'zdin' bir qatarg'a si'ymay qalg'an bo'legi yekinshi qatarg'a buwi'ng'a bo'linip wo'tkeriledi: **Us-taxana, usta-xana, us-ta-xana**. Buwi'ndi' wo'tkergende da'slepki qatarda qalg'an so'zdin' bo'leginen keyin **defis (-)** qoyi'ladi'.

2-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Jer, tari', sali', arpa, biyday, ma'sh, gu'z, jaz, qi's, ba'ha'r, go'sh, su't, qati'q, qaymaq.

1. Wo'tkermewge bolatug'i'n so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Qalg'an so'zlerdin' ne ushi'n wo'tkermewge bolmaytug'i'nli'g'i'n aytip berin'.

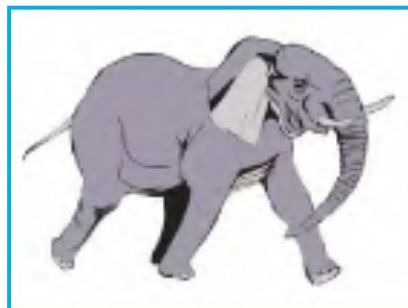
|| Bir ha'ripten turg'an buwi'ndi' jeke qaldi'ri'wg'a yamasa yekinshi qatarg'a wo'tkermewge bolmaydi'. **A-ta, a-la, a-na.** ||

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Da'rigu'l **kitaplari'n** taza uslaydi'. Kiyimlerine kir **juqti'rmaydi'**. Wol puqta ha'm **a'depli** qi'z.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirip jazi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. 29-bettegi su'wretlerdin' atlari'n tabi'n' ha'm jazi'n'.

Wo'tkermewge bolatug'i'n so'zlerdi birinshi qatarg'a, wo'tkermewge bolmaytug'i'n so'zlerdi yekinshi qatarg'a bo'lek jazi'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

GU'LLENGEN AWI'L.

Bizin' awi'l qaladan wonsha uzaq yemes. Awi'lda mektep, yemlewxana ha'm ma'deniyat sarayi' bar. **Sarani'n' ag'asi' yemlewxanada shi'paker boli'p isleydi.** Ma'deniyat sarayi'nda ustazlar menen ushi'rasi'wlar boli'p turadi'.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an ga'plerdi buwi'ng'a bo'lip, ko'shirip jazi'n'.

2. **Shi'paker, yemlewxana** so'zlerinin' jazili'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, sheshimin tabi'n'.

Temir ko'zli suw bulaq,
Jo'nsiz **aqpas** bul biraq.
Toli'p **qalar** shelegin',
Jibersen' awzi'n bir **burap**.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdi qalay wo'tkermelewge bolatug'i'ni'n defis qoyi'p ko'shirin'.

7-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Bali'q, suw, ko'l, sho'p, mal, wot, qala, tog'ay, taw, da'rya, awi'l, mektep.

1. Bir qatardan yekinshi qatarg'a wo'tkermelewge bolmaytug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.
2. Ne ushi'n bul so'zlerdi wo'tkermelewge bolmaydi'?

DAWI'SLI' SESLER

§ 7. A ha'm A' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
A ha'm **a'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

Gu'ljan — ta'rtili woqi'wshi'. Wol saba-g'i'nan jaqsi' woqi'ydi'. Ag'asi' wog'an du'kannan qa'lem, da'pter a'kelip berdi. Gu'ljan ag'asi'na raxmet aytti'.

2-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'riplerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

P...xta, b...ha'r, at..., ...ke, qag'...z, d...pter, q...lem, p...rta, alm..., m...kke, Mar...t, m...keme, h...kke.

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin' ha'm **a'** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

Sa'nem a'ynekti tazalaydi'. A'met buzaw-g'a wot salad'i'. Da'rigu'l u'kesin jubatadi'. Apasi' balalari'n jaqsi' ko'redi. Sebebi wo-lar ju'da' ta'rtili.

4-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' to'menindegi so'zlerdi woqi'n' ha'm **a, a'** seslerinin' qanday buwi'nda kelgenligin ayti'n'.

Saat

Ha'kke

5-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p shi'g'i'p, sheshimin tabi'n'.

Wo'zi bir zat dumalaq,
Tiysen' keter jumalap,
Bolmasa da jazi'g'i',
Ju'rer balalar quwalap.

S. Nuri'mbetov.

A ha'ribi bar so'zlerdi ayti'p berin'.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi ko'p noqat-ti'n' worni'na tiyisli ha'ripti qoyi'p ko'shirin'.

K...n suwi'tti'. M...rat yerte turdi'. Wol

apasi'na s...lem berdi. S...nem mektepke ketti. Woraz sab...q tayarladi'.

U'lgı: Woraz sabaq tayarladi'.

7-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

Menin' qaraqalpaq tili ha'm woqi'w kitabi'm bar. Matematika kitabi'm da bar. Men wolardi' woqi'p ju'rmen. U'yde basqa da ko'p kitaplardi' qi'zi'g'i'p woqi'yman. Mende qa'lem ha'm da'pterler de bar.

1. Ga'ptegi **a'** ha'ribi bar so'zlerdi ayti'p berin'.
2. Sizlerde qanday woqi'w qurallari' bar? Atlari'n ayti'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Za'ripbay ta'rtpi woqi'wshi'. Wol sabaqlari'nan «5» bahasi'na woqi'ydi'. Wol a'depli, kishipeyil bala. Wo'z joldaslari'na ja'rdem beredi. Ha'mme woni' hu'rmetleydi.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

2. Ga'plerdegi **a'** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
3. Gu'rrin'nin' mazmuni'n so'ylep berin'.
4. Sizler de Za'ripbayday boli'wg'a a'detlenin'.

§ 8. O ha'm O' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

1. Ag'am woti'n a'keldi. 2. Ko'zin'izdi qa'dirlen'. 3. Klasi'mi'zda woti'z woqi'wshi' bar. 4. Wolardi'n' ko'bisi qi'zlar. 5. Awi'lda ko'l bar. 6. Ko'lge japtan suw ag'adi'.

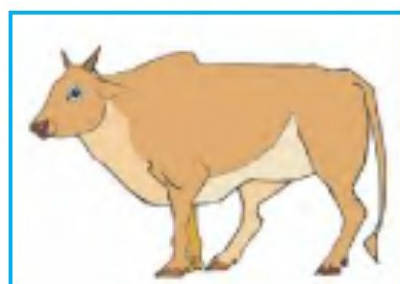
1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Ga'plerdegi **o** ha'm **o'** ha'ripleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

O ha'm **o'** ha'ripleri so'zdin' da'slepki buwi'ni'nda jazi'ladi': wot, wo't, tog'i'z, to'rtew, wor, woraq. Keyingi buwi'ni'nda **o'** yesitilse de **e** ha'ribi jazi'ladi': **wo'-zek, to'sek.**

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'. **○** ha'm **○'** seslerinin' qaysi buwi'nda jazi'lg'anli'g'i'n ayi'ri'n'.

Tor — to'r, qol — ko'l, g'oz — ko'z, qon — ko'n, woz — wo'z, qosi'q, to'sek, woti'n, tog'i'z, sorpa, to's, qoraz, woshaq.

3-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n tabi'n'.

1. Tapqan so'zlerin'izdi ko'shirin'.
2. **○** ha'm **○'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p, she-shimin ayti'n'. **○'** ha'ribi bar so'zlerdi ayti'n'.

1. Asti' taxta, u'sti taxta,
Wortasi'nda melle paxta.
2. Tiriden wo'li tuwadi',
Wo'liden tiri shi'g'adi'.

Ko'shirip jazi'n'. **○** ha'm **○'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

1. Kanalg'a ... sali'ndi'. 2. Ko'lda suw ...
3. Tawi'q ... shi'g'aradi'. 4. Asan malg'a ...
wordi'. 5. Ju'da' ... wot tayarlanadi'.

Kerekli so'zler: mol, ko'pir, sho'je, ko'p, wot.

○, ○' ha'riplerinin' so'zdin' qaysi' buwi'-ni'nda kelgenligin ayti'n'.

|| **○** ha'ribi juwan buwi'nda jazi'ladi'. ||
|| **○'** ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi'. ||

6-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na **○** ha'm **○'** ha'riplerinin' tiyislin qoyi'p, so'zlerdi ko'shirin'.

K...mir, ...ti'n, q...naq, t...sek, t...g'i'z,
t...rtew, p...lat, b...dene, j...ldas, ...lshew,

7-shi'ni'g'i'w. To'mendegi su'wretlerdin' ati'n ko'shirip jazi'n'. Wondag'i' **o** ha'm **o'** seslerinin' ayi'rmashi'li'g'i'n ayti'n'.

Sho'je

Paroxod

Qoyan

8-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdin' ha'r qaysi'si'n bir ga'p ishinde keltirip jazi'n'.

To'sek, ko'l, joldas, mektep.

9-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p, mazmunin' so'ylep berin'.

Tashkentte awi'lxojali'q ko'rgizbesi bar. Ko'rgizbede awi'lxojali'q yeginlerinen: biyday, paxta, miyweler ha'm pali'z yeginleri bar. Wolardi' diyqanlar yegip jetistirgen. Ko'rgizbede ha'r tu'rli awi'l-xojali'q mashinalari' da bar.

1. Ga'plerdegi **o, o'** ha'ripleri bar so'zlerdi ayti'p berin'.
2. **Tashkent, awi'lxojali'q mashinalari', ko'rgizbe** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

§ 9. **U ha'm U' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.**

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n': **U** ha'm **u'** seslerinin' qaysi'si' juwan, qaysi'si' jin'ishke yekenligin ani'qlan'.

Ush — u'sh, un — u'n, duz — du'z, bur — bu'r, qus — tu's, buri'sh — gu'rish, jumi's — gu'mis, qundi'z — ku'ndiz.

|| **U** ha'ribi juwan buwi'nda jazi'ladi'. ||
 || **U'** ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi'. ||

2-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na **u** ha'm **u'** ha'ribinin' birewin qoyi'p, so'zlerdi ko'shirin'.

J...mi's, g...mis, ...zi'n, t...tin, t...lki, q...di'q, j...ldi'z, k...n, t...rdi', j...rdi.

|| **U** ha'ribi so'zdin' da'slepki buwi'ni'n-
da jazi'ladi'. Keyingi buwi'nda **u** yesi-
tilse de **i'** jazi'ladi': **jumi's, qudi'q.** ||

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.
U ha'ribi bar so'zlerde **i'** ha'ribinin' qay-
si' buwi'nda turatug'i'nli'g'i'n ani'qlan'.

1. Ag'am zavodta jumi's isleydi. 2. Xo-
jali'g'i'mi'zda mal fermasi' bar. 3. Fer-
mani'n' qasi'nda u'lken qudi'q bar.
4. Sarani'n' ag'asi' quri'li'sta injener boli'p
isleydi.

4-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'
ha'm **u, u'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

Qumi'rsqa, qulaq, bu'gin, bulaq, u'lken, ulli',
U'mit, su'wret, ju'zim.

5-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n jazi'n'.

1. Jazg'an so'zlerin'izdin' ha'r birine bir ga'p quran'.
2. **U** ha'm **u'** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

|| **U'** ha'ribi da'slepki buwi'nda jazi'ladi'.
 Keyingi buwi'nda **u'** yesitilgeni menen
 || **i** ha'ribi jazi'ladi': **U'mit, bu'gin.** ||

6-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, sheshi-min tabi'n'.

Tu'rin ko'rsen' qarday aq,
 Da'min tatsan' palday zat,
 Shayg'a salsan' yeriydi,
 Bir **tu'yiri** qalmay tap.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerde **u'** ha'ribinin' qaysi' buwi'nda turg'anli'g'i'n ani'qlan'.
2. **U'** ha'ribine baylani'sli' u'sh so'z tawi'p jazi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

1. Gu'ljan ... uslap aldi'.
2. Bu'gin ... ji'lli'.
3. Gu'ljamal anasi'na ... a'kelip berdi.
4. ... ta'rtpi woqi'wshi'.

Kerekli so'zler: ku'n, u'yrek, gu'l, Gu'lim.

8-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zler ja'r-deminde bir neshe ga'pler du'zin'. **U', u** ha'ripleri bar so'zlerdi so'zlik da'pterin'izge jazi'p ali'n'.

U'lken, tu'tin, usladı, ku'n, ju'r, ulli', Uljan, qus, gu'mis.

U'igi: Qus ushti'.

§ 10. I' ha'm i ha'riplerinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p, mazmuni'n ayti'p berin'.

Bizler sayaxatqa bardı'q. Men sayaxatta ko'rgenlerimdi apama ayti'p berdim. Wol mag'an raxmet aytti'.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

2. **l'** ha'm **i** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n wo-qi'p shi'g'i'n'.

Pi'shqi'

Kiyim ildirgish

1. Su'wretlerdin' atlari'n ko'shirip jazi'n'.
2. **l'** ha'm **i** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'. **l'** ha'm **i** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

Tog'i'z — segiz, ji'lqi' — tu'lki, qundi'z — ku'ndiz, ji'ynali's — ko'rinis, tabi's — jemis, jumi's — jen'is.

l' ha'm **i** seslerinin' qaysi'si' juwan, qay-si'si' jin'ishke yekenligin ani'qlan'.

|| I' ha'ribi juwan buwi'nda jazi'ladi': alti' ||
|| I ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi': jeti ||

4-shi'ni'g'i'w. Da'slep i' ha'ribi bar so'z-
lerdi, wonnan son' i ha'ribi bar so'zlerdi
ko'shirip jazi'n'.

Alti'n, gu'mis, alti', jeti, yeki, tog'i'z, qi'z,
bir, jip, mi's, baxi't, tilek, qami's, yerik.

I' ha'm i ha'riplerinin' qanday buwi'nda
kelgenligin ani'qlan'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na i
ha'm i' ha'ribinin' tiyislin qoyi'p, ga'plerdi
ko'shirip jazi'n'.

1. Saw...nshi' s...y...r sawadi'. 2. Mu-
g'all...m balalarg'a k...tap berdi. 3. Sara
b...r...nsh... klasta woqi'ydi'. 4. Wol
u'kes...n jubatadi'. 5. B...zler woni'n'
u'y...ne bard...q.

	I' ha'm i sesleri yesitilgen wori'nlarda	
	jazi'la beredi: i'di's, qi'zi'l, gilem,	
	bilim.	

6-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'.
I' ha'm **i** seslerinin' juwan ha'm jin'ishke-
ligin bilip ali'n'.

1. Quri'li's, woti'n, bali'qshi', jawi'n, pada-
shi', qami's, qi'zi'q, ti'g'i'n. 2. Temir, ko'mir,
bilim, wo'mir, tilek, is, tis, biz, yerik, ju'zim.

§ 11. E ha'ribinin' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Jumbaqti' woqi'p, sheshi-
min tabi'n'.

Bir mu'yeshte so'yleydi,
Saz shertedi, ji'rleydi',
Ha'mme woni'n' so'zinen,
Du'nya ju'zin ti'n'laydi'.

E ha'ribi bar so'zlerdi tawi'p ayti'n'.

E ha'ribi so'zdin' qay jerinde jazi'lg'an?

E ha'ribi jin'ishke buwi'nda jazi'ladi'.

E sesi so'zlerdin' yesitilgen wori'nla-
ri'nda jazi'la beredi: **yetik, geshir,**
bes, kese, qa'lem.

2-shi'ni'g'i'w. **Ye** ha'ribinen baslang'an so'zlerdi bir bo'lek, **e** ha'ribinin' so'zdin' wortasi'nda kelgenlerin bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.

Mektep, yegis, jeti, bes, terek, bel, yeshki, kel, yer, yetik, yel, to'sek, kesek, yelegen.

3-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerge qarap, 2-3 ga'p du'zin'. Keyin wondag'i' **e** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli ha'ripti qoyi'p, so'z quran'.

K...me, j...lim, ...tik, go'j...k, g...shir, qa'r...li, da'pt...r, qa'l...m, k...ldi.

U'lgı: keme.

Go'jek so'zinin' jazili'wi'n bilip ali'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Mektep ushi'n asxana sali'ndi'. Wonda tu'rli awqatlar pisiriledi. Bizler asxanada awqatlanami'z.

1. **E** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
2. **E** ha'ribinin' so'zdin' qaysi' buwi'ni'nda kelgenligin ayti'p berin'.

6-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'p, ko'shirip jazi'n'.

Alti', u'sh, ko'k, bes, kanal, wo'zek, ko'l, sari, yeshki, wo'giz, Yelegen, Wo'temis.

E ha'm **o'** ha'ribi bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Woqi'p mazmuni'n so'y-lep berin'. **E** ha'ribi bar so'zlerdi ayti'n'.

Pomidor bu'yrek, ju'rek, asqazan-ishek, qan tami'r ha'm bawi'r awi'ri'wlari'na pay-da yetedi.

§ 12. Alfavit.

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Sazan, i'laqa, shortan, shabaq.

1. So'zlerdegi daw'i'sli' seslerdi bir bo'lek, daw'i'ssi'z seslerdi bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.
2. **Shortan** so'zinde neshe daw'i'sli', neshe daw'i'ssi'z ses bar.

2-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n ta-bi'n'. Wolardi' alfavit ta'rtibinde jazi'n'.

3-shi'ni'g'i'w. 48-bettegi alfavittegi ha'riplerdi daw'i'slap woqi'n' (usi' bettegi alfavitke qaran').

1. Alfavitte neshe daw'i'sli' ses bar?
2. Daw'i'ssi'z sesler neshew?

ALFAVIT

**Qaraqalpaq a'lipbesindegi ha'ripler,
wolari'n' du'ziliw ta'rtibi ha'm atlari'**

Q/t	Baspa	Jazba	Ayti' - ii'wi'	Kirill	Q/t	Baspa	Jazba	Ayti' - ii'wi'	Kirill
1	A a	<i>Aa</i>	a	а	18	N n	<i>Nn</i>	ne	н
2	A' a'	<i>Ȧȧ</i>	a'	ә	19	N' n'	<i>Ṅṅ</i>	n'e	ң
3	B b	<i>Bb</i>	be	б	20	O o	<i>Oo</i>	o	о
4	D d	<i>Dd</i>	de	д	21	O' o'	<i>Ōō</i>	o'	ё
5	E e	<i>Ee</i>	e	е, э	22	P p	<i>Pp</i>	pe	п
6	F f	<i>Ff</i>	fe	ф	23	R r	<i>Rr</i>	re	р
7	G g	<i>Gg</i>	ge	г	24	S s	<i>Ss</i>	se	с
8	G' g'	<i>Ġġ</i>	g'a	ґ	25	T t	<i>Tt</i>	te	т
9	H h	<i>Hh</i>	he	х	26	U u	<i>Uu</i>	u	у
10	X x	<i>Xx</i>	xa	х	27	U' u'	<i>Ūū</i>	u'	ү
11	I' i'	<i>Īī</i>	i'	ы	28	V v	<i>Vv</i>	ve	в
12	I i	<i>Ii</i>	i	и	29	W w	<i>Ww</i>	we	ў
13	J j	<i>Jj</i>	je	ж	30	Y y	<i>Yy</i>	ye	й
14	K k	<i>Kk</i>	ke	к	31	Z z	<i>Zz</i>	ze	з
15	Q q	<i>Qq</i>	qa	қ	32	Sh sh	<i>Sh sh</i>	she	ш
16	L l	<i>Ll</i>	la	л	33	C c	<i>C c</i>	ce	ц
17	M m	<i>Mm</i>	me	м	34	Ch ch	<i>Ch ch</i>	che	ч, щ

Alfavittegi ha'riplerdin' jazba tu'rin duri's jazi'wdi' u'yrenin'.

|| Ha'riplerdin' ta'rtip penen jazili'wi'n ||
alfavit deymiz.

4-shi'ni'g'i'w. To'mendegi ha'riplerdi alfavit ta'rtibi menen ko'shirin'.

b, a', e, d, a, f, k, x, g', h, i', q, n, j, g, r, s, t.

Qaysi' dawissi'z ha'rip dawisli' ha'ripten keyin keletug'i'ni'n bilip ali'n'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi adam atlari'n woqi'n' ha'm woni' alfavit ta'rtibinde ayti'n'.

Marat, Asan, A'met, Baltabay, Jan'abay, Yerimbet, Da'wlet, Kamal, Roza, Ilal.

Da'wlet, Ilal so'zlerinin' jazili'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. To'mendegi ha'riplerdi alfavit ta'rtibi menen ko'shirin': **m, o, o', n', s, p, t, r, v, u', u, y, w, sh, z.**

7-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Mektep kitapxanasida kitaplari ko'p.
Kitap woqi'w — paydali'. Bizlar qiziqli
kitaplari woqi'diq. Kitapti' jirtpay **taza
saqlan'.**

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdegi
ha'riplardi alfaviti tartibi menen ko'shirin'.

§ 13. Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar.

1. Ga'p dep nege aytami'z?
2. Ga'p neden quraladi'?
3. Ga'ptin' aqiri'na ne qoyiladi'?
4. Ga'ptin' da'slepki so'zi qanday ha'rip-
ten baslanip jazi'ladi'?
5. So'zlar neden quraladi'?
6. Ses ha'm ha'riptin' ayirmashi'lig'in
aytin'.
7. Dawisli' seslerdi aytin'.
8. Dawissi'z seslar neshew?
9. Juwan ha'm jin'ishke dawisli' seslerdi
aytin'.

10. Qanday sesler buwi'n jasay aladi'?
11. A, o, u, i' ha'ripleri qanday buwi'nlarda jazi'ladi'?
12. A', o', u', i ha'ripleri she?

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Sawi'nshi'lar si'yi'rlardi' sawdi'. Padashi'lar mallarg'a wot saldi'. Mallar ji'lli' qoralarda saqlanadi'. Mallardi'n' barli'g'i' semiz.

1. Ha'r bir ga'p ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'p neshe so'zden quralg'an?

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Awi'z, qulaq, moyi'n, tis, yerin, til, ayaq, barmaq, bas, ju'rek, muri'n, ko'z, shash.

1. So'zlerdi ko'shirin'.
2. Ha'r bir so'zde neshe ses, neshe ha'rip bar yekenin ayti'n'.
3. **Ko'z, moyi'n** so'zlerinde neshe buwi'n bar?

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirin'.

Gazeta, jurnal, radio, televizor, paroxod, zavod, fabrika, a'ynak, u'lken.

1. Juwan dawi'sli' seslerdin' asti'n bir, ji-n'ishke dawi'sli'lardi'n' asti'n yeki si'zi'n'.
2. **A'** ha'm **o'** ha'ripleri menen kelgen alti' so'z jazi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Qosi'qti' woqi'n'.

Jumi'sqa til alg'i'shpan,
Buyi'rsa qanday is mag'an,
Saw bol dep aytqan alg'i'stan,
Payda bolar ku'sh mag'an.

X. Saparov.

U ha'm **u'** ha'ripleri bar so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ga'ptegi so'zlerdi ko'shirip jazi'n'. **e, i', i** ha'riplerinin' asti'n si'zi'n'.

1. Bizler tog'ayg'a bardiq. 2. Tog'ayda quslar ko'p yeken. 3. Wolardi'n' uyalari'n

ko'rdik. 4. Mektepte ata-analar ji'ynali'si' boldi'. 5. Wonda woqi'wshi'lardi'n' sabaqdan u'lgeriwi tuwrali' so'z boldi'.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p, mazmuni'n so'ylep berin'. **i'** ha'm **i** seslerinin qaysi' buwi'nda qollani'lg'ani'n ayti'n'.

Qawi'n qandi' ko'beytedi. Qawi'nni'n' qurami'nda temir ko'p. Qawi'n ju'rek, bawi'r, bu'yrek, qan tami'r awi'ri'wlari'na payda yetedi.

7-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerdi alfavit ta'rtibi menen ko'shirip jazi'n'.

Avtomobil, bufet, gazeta, jurnal, pochta, telegramma, xat.

§ 14. So'z haqqi'nda tu'sinik.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi tutas woqi'p shi'g'i'n'.

Ba'ha'r boldi'. Ku'n ji'li'di'. Jerde sho'pler ko'gerdi. Yerikler gu'lledi. Yegis baslandi'. Ati'zlarg'a suw aqti'.

1. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar yeke-
nin ayti'n'.
2. Ga'plerdi ko'shirin'. Jazg'anda ha'r
bir so'zdi bo'lek jazi'wdi' umi'tpan'.

2-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerdin' atlari'n ay-
ti'p berin'.

Su'wretlerdin' atlari'ni'n' ma'nisin mug'al-
limnin' ja'rdeminde tu'sinip ali'n'.

So'z buwi'nlardan quraladi': **qa - la,**
ki - tap. So'zler zatti'n' ati'n ha'm ha'-
reketin bildiredi, yaki zatti'n' kelbetin
yamasa sani'n bildiredi.

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge
sorawlar qoyi'n'.

Qon'i'raw qag'i'ldi'. **Balalar** klasqa kirdi. **Sabaq** baslandi'. Mug'allim woqi'wshi'lardan u'y tapsi'rmasi'n **soradi'**. **Balalar** sorawlarg'a toli'q juwap berdi.

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerd woqi'p shi'g'i'n'.

1. Apam keste tigip ati'r. 2. Maqset bizlerge da'pter a'kelip berdi. 3. Gu'l-jamal gu'lge suw quyi'p ati'r. 4. Bizler ko'k, sari', qi'zi'l boyaw qa'lemler menen su'wret saldi'q.

Ga'plerdegi **kim? qanday? ne islep ati'r? ne?** sorawlari'na juwap beretug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

5-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, sheshimin tabi'n'.

To'rt tayag'i' bar,
Segiz tuyag'i' bar,
Uzi'n qamshi'si' bar,
To'rt bulag'i' bar,
Qos nayzasi' bar,
Adamg'a paydasi' bar.

1. Jumbaq ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Jumbaqti'n' mazmuni'n tu'sindirin'.
3. **Neshe** sorawi'na juwap berip turg'an so'zlerdi tabi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'p, kim? degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

Shi'paker awi'ri'wdi' yemleydi. Bali'qshi' bali'q awlaydi'. Yetikshi yetik tigatedi. Quri'li'sshi' jay salad'i'. Diyqanlar yegin yegedi. **Mug'allim balalardi' woqi'tadi'.**

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an ga'pler neshe so'zden quralg'an?
2. **Shi'paker, quri'li'sshi', yetikshi** so'zlerine soraw qoyi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

U'yrek ju'zedi. Bu'lbu'l sayraydi'. G'arg'a g'aqi'ldaydi'. Qar jawdi'. Awi'lda u'lken kanal bar. Kanalda suw mol.

1. Ha'r bir ga'p ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. **Ne** degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdi tawi'p ayti'n'.
3. **Bu'lbu'l** so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.

Qara qa'lem. Aq gezleme. Qi'zi'l alma. U'lken jay. Semiz mal. I'ssi' suw. Ko'k si'ya. Sari' boyaw. Mazali' awqat.

1. **Qanday?** degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
2. **Mal, suw, i'ssi', mazali'** so'zleri neshe buwi'nnan quralg'an? Bul so'zlerdin' ma'nilerin ayti'p berin'.

9-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

Bizin' xojali'q ... saldi'. Malxanani'n' a'y-nekleri bar. Woni'n' ishi **jaqti'**. ... malxanani' **tazalap turadi'**. Bizler malg'a **wot-sho'p salami'z**. Mallardi' jaqsi' ku'tiw kerek. ... semiz boladi'. ... ko'p su't beredi.

Kerekli so'zler: malxana, jumi'sshi'lar, si'yi'r, mal.

1. Gu'rrin'di woqi'p, mazmuni'n so'ylep berin'.
2. Ga'plerdegı so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, qosi'li'p jazi'lg'an ba?
3. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge soraw qoyi'n'.

§ 15. Zatti'n' ati'n bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Qa'lem, top, quwi'rshaq, wo'shırgish, shana, shar, kitap, da'pter, si'zg'i'sh, si'ya, jelim, qag'az, qaraqalpaq tili.

Da'slep woyi'nshi'qlardi'n', wonnan son' woqi'w qurallari'ni'n' atlari'n jazi'n'.

Woyi'nshi'qlar:

Woqi'w qurallari':

2-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqi'p, sheshi-min tabi'n'.

Yetedi ti'q-ti'q,
Ju'redi shi'q-shi'q,
Ha'r iske kerek,
Waqi'tqa da'rek.

1. Jumbaqtı' ko'shirip jazi'n'.
2. Jumbaq arqalı' berilgen zat sizlerdin' u'ylerin'izde bar ma?
3. Sizler wonnan qalay paydalanasi'z?
4. Sizler qanday jumbaqlar bilesiz?

3-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'.

Kese, shelek, tabaq, parta, gilem, la'gen, woraq, bel, qasi'q, qazan, pi'shaq, ketpen, arba, sho'lmek.

Da'slep i'di'slardin' ati'n, son' basqa zat-lardi'n' ati'n jazi'n'.

I'di'slar:

Basqa zatlar:

1. Qazandi' nege paydalanami'z?
2. **Pi'shaq, shelek, la'gen** so'zlerin so'zlik da'pterin'izge jazi'p ali'n'.

Ha'r bir zatti'n' ati' boladi': **qa'lem, alma, yetik, malaqay, parta, kitap, traktor, qag'az** — bulardi'n' ha'mmesi zatlardi'n' ati'.

4-shi'ni'g'i'w. Su'wrette qaysi' zatlardi' ko'rip tursi'z, wolardi'n' ati'n ayti'n'.

Bul ne?

1. Su'wretlerdin' ati'n ta'rtibi menen ko'-shirin'.
2. Bul zatlardi' nege paydalanami'z?

5-shi'ni'g'i'w. Da'slep pali'z yeginlerinin' ati'n, wonnan son' miywelerdin', keyin awqat atlari'n ko'shirip jazi'n'.

Alma, kapusta, almurt, ju'zim, may, pi'yaz, geshir, yerik, la'blebi, shiye, palaw, kartoshka, qati'q, su't, sorpa, jarma.

Shabdal, almurt, pi'yaz, la'blebi so'zlerin so'zlik da'pterin'izge jazi'p ali'n'.

Pali'z yeginleri:

Miyweler:

Awqatlar:

6-shi'ni'g'i'w. To'mendegi su'wretlerge qarap wolardi'n' ati'n ayti'n'.

Bul ne?

1. Miywelerdin' atlari'n bir bo'lek, pali'z yeginlerinin' atlari'n bir bo'lek jazi'n'.

2. Jumbaqtı'n' sheshimin tabi'n'.

JUMBAQ

Si'rtta japi'raq shaqasi',
Jer asti'nda miywesi,
Ju'redi awqat worni'na,
Ko'pshiliktin' jer asi'.

Adamlar tuwrali' **kim**? Basqa zatlar
tuwrali' **ne**? dep soraymi'z.

Bul kim? — **Woqi'ti'wshi', Sadi'q,
yetikshi.**

Bul ne? — **At, alma, kitap.**

7-shi'ni'g'i'w. So'zlerdegi tu'sirilip qal-
di'ri'lg'an ha'riplerdi tawi'p qosi'p jazi'n'.

1. Bati'r...ay kitap woqi'di'.
2. Sar...gu'l qosi'q aytti'.
3. Saparg...l sabaq tayarladi'.
4. Az...t malg'a wot saldi'.

Ga'plerdegi adam atlari'n ayti'n'.

§ 16. Adam atlari'ni'n' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Aygu'l menen Aysha birinshi klasta woqi'ydi'. Wolar u'yinde birge sabaq tayarlaydi'. Wonnan son' Aygu'l kishkene u'kesin jubatadi'. Aysha u'y-ishin tazalaydi'. Maqset bolsa u'shinshi klasta woqi'ydi'. Al Qabi'l to'rtinshi klasta woqi'p ati'r.

1. Da'slep qi'zlardi'n', wonnan son' balalardi'n' ati'n aytin' ha'm ko'shirip jazi'n'.
2. Wolar qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

Adam atlari' bas ha'ripten baslani'p jazi'ladi':

A'met Woraz uli'. Worazgu'l U'sen qi'zi'.

2-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'p, ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli adam atlari'n qoyi'p ko'shirin'.

... yekewimiz qarmaq sali'wg'a ko'lge bardiq. Keynimizden ... keldi. U'shewimiz bali'q awladi'q. ... yekewimiz bali'qti' ko'p usladi'q. U'yge kelgennen son' qari'ndasi'm ..., inim ... bali'qlardi' ko'rip quwandi'.

Kerekli so'zler: Marat, Atamurat, Wo'tegen, Gu'ljamal, Bazarbay.

1. Adam atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'ladi'?
2. Adam atlari'na qanday soraw qoyiladi'?

3-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na adam atlari'n tawi'p qoyi'n'.

Menin' ati'm	—	...	...	.
Ag'amni'n' ati'	—	...	...	.
Apamni'n' ati'	—	...	...	.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazg'anda adam atlari'n bas ha'ripten baslap jazi'n'.
2. Adam atlari'na soraw qoyi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Maqset Jumabay uli', Gu'layi'm Kamal qi'zi', Polat Palwan uli', Ayjamal Wospan qi'zi', Ha'miyda Jumanazar qi'zi'.

1. Da'slep qi'zlardi'n' atlari' menen a'kesinin' ati'n, wonnan son' balalardi'n' atlari' menen a'kesinin' atlari'n ko'shirip jazi'n'.
2. Adam atlari'ndag'i' bas ha'riptin' asti'n si'zi'n'.

§ 17. Qala ha'm jer-suw atlari'ni'n' jazi'li'wi'.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

1. No'kis — Qaraqalpaqstanni'n' worayi'.
2. Moynaq rayoni' bali'qshi'li'q ha'm sharwashi'li'q penen shug'i'llanadi'.
3. Moynaqta yemlewxana ha'm birneshe mektepler bar.
4. Qi'z apam Miyirxan Tashkent qalasi'ndag'i' institutta woqi'ydi'.
5. Gu'lparsi'nni'n' inisi Shi'mbay qalasi'nda turadi'.

1. Ga'plerdegı qala atlari'n ayti'n'.
2. Qalani'n' atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdegi qalani'n' ati'n bir bo'lek, jer-suw atlari'n bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.

Moynaq, Qi'ri'qqi'z, To'rtku'l, Xojeli, Aral ten'izi, Taqi'yatas, Shi'mbay, Dawi'tko'l, Porli'taw, Alma-Ata, Altin'ko'l, Qi'zketken kanali', Tashkent.

Taqi'yatas, Shi'mbay so'zlerinin' jazi'liwi'n bilip ali'n'.

|| Qala ha'm jer-suw atlari' bas ha'ripten ||
|| baslani'p jazi'ladi': No'kis, A'miwda'rya. ||

3-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n', qala atlari'ni'n' asti'n si'zi'n'.

Wo'zbekstan — g'a'rezsiz ma'mleket.
Wo'zbekstanda ko'p zavodlar, fabrikalar sali'ndi'.

Qaraqalpaqstanda da bir neshe zavod ha'm fabrikalar bar.

Qalalar menen awi'llarda ko'p jaylar sali'ni'p ati'r. Wo'zbekstanda ko'p qalalar bar. Wolar: Samarqand, No'kis, Tashkent, A'ndijan, Buxara, Shi'mbay, Qon'irat, To'rtku'l, Moynaq, t.b.

Qala atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?

4-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen qala atlari'n keltirip, bes ga'p jazi'n'.

Qon'i'rat, Moynaq, Beruniy, Samarqand, No'kis.

5-shi'ni'g'i'w.

Yerkinda'rya, Topi'raqqala, Qazaqda'rya, Dawi'tko'l, Bozataw, Qarateren', U'lpetshu'n'gu'l.

1. Jer-suw atlari'ni'n' ha'r qaysi'si'na baylani'sli' bir ga'p du'zin'.
2. Jer-suw atlari'ni'n' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Berilgen sorawlarg'a awi'zsha juwap berin'.

1. Sizler qaysi' qalada (rayonda, awi'lda) turasi'z?
2. Qaysi' mektepte woqi'ysi'z?
3. Awi'li'n'i'zda qanday ko'ller, kanallar bar?
4. Qaraqalpaqstanda qanday tawlar bar?

§ 18. Zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'.

Suli'w, biyik jay. U'lken kanal. Teren' ko'l. Qi'zi'l si'ya. Mazali' alma. Uzi'n ag'ash. Semiz mal.

Sorawlarg'a juwap berin' ha'm ko'shi-rip jazi'n'.

Jay qanday? ...

Kanal qanday? ...

Ko'l qanday? ...

Mal qanday? ...

Alma qanday? ...
Ag'ash qanday? ...

U'lg'i: Mal semiz. Jay suli'w, biyik.

2-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'p, mazmuni'n so'ylep berin'.

Awi'li'mi'zda u'lken, biyik jaylar bar. Jaylardi'n' ishi ken', jaqti'. Qalada jan'a saray sali'ndi'. Bizler wonda qi'zi'q kinofilmler ko'remiz. Saraydi'n' qasi'nda kitapxana bar. Wonda qi'zi'qli' kitaplar bar.

Qanday? degen sorawg'a juwap bere-tug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

Jaqs'i', qi'zi'l, semiz, u'lken, mazali', ko'k degen so'zler zatlardi'n' kelbetin, tu'r-tu'sin, da'min bildiredi. Wolarg'a **qanday?** degen soraw qoyi'-ladi.

3-shi'ni'g'i'w. Woqi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Uzi'n qa'lem. Sari' gezleme. Ala at.
Kishkene buzaw. Qon'i'r si'yi'r. Qi'zi'l gu'l.
Du'ziw ag'ash. Qara qoy. Ko'k boyaw.
Qi'ziqli' kitap. U'lken jay.

Zatlardi'n' kelbetin, tu'r-tu'sin bildirip
turg'an so'zlerdin' asti'n si'zi'n' ha'm
wolarg'a soraw qoyi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.

Domalaq, ko'k, qi'zi'l — bul g'arbi'z.

Jin'ishke, uzi'n — bul qa'lem.

Suli'w, biyik, u'lken — bul jay.

Qali'n', uzi'n — bul qami's.

Qon'i'r, kishkene — bul qozi'.

Qanday? degen sorawg'a juwap berip
turg'an so'zlerdi ayti'n'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen zatti'n'
kelbetin bildiretug'i'n so'zlerden keyin
qanday zatti'n' ati'n qoyi'wg'a boladi'?

Tori', ala, sari' ...

Salqi'n, mo'ldir, taza ...
Suwi'q, ku'shli ...

U'lg'i: Tori' at.

Kerekli so'zler: at, suw, samal.

6-shi'ni'g'i'w. To'mendegi kelbetlik so'z-
larga qarap, ko'p noqatti'n' worni'na zat-
lardi' bildiretug'i'n so'zlerdi qoyi'p ayti'n'.

Semiz, juwas, tori' (ne) ...
Japi'raqli', juwan (ne) ...
Ken', jaqti'li' (ne) ...

Kerekli so'zler: at, terek, mektep.

7-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmadag'i' so'zdi
qosi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

Ko'shelerde bayraq jelibireydi. Men
8-mart ku'nine arnap (suli'w) su'wret
saldi'm. Worazgu'ldin' (sari') ko'ylegi bar.

Qanday? degen sorawg'a juwap bere-
tug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'p, **qanday?** degen sorawg'a juwap bere-tug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

No'kis — suli'w qala. Woni'n' ko'sheleri uzi'n ha'm ken'. No'kiste u'lken, biyik jay-lar ko'p. No'kiste «A'mir Temur» parki bar. Wonda aq, qi'zi'l, sari' gu'ller wo'sedi. No'kiste ko'p jan'a mektepler sali'ndi'.

9-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtin' sheshimin tabi'n'.

Domalaq wo'zi,
Si'rt jag'i' ala,
Ishi qi'zi'l,
Shopag'i' qara.

Qanday? degen sorawg'a juwap bere-tug'i'n so'zlerdi ayti'n'.

10-shi'ni'g'i'w. To'mendegi qaysi' so'zler zatlardi'n' kelbetin bildire aladi'. Wolardi' to'mendegi so'zler menen qosi'p, do're-tiwshilik diktant jazi'n'.

... ku'n. ... aspan. ... dala.
... qar, ... suw, ... hawa,
aq, i'ssi', ti'ni'q, ashi'q, taza, ken'

11-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

Apam ... yertek ayti'p berdi. Du'kannan ... qa'lemler sati'p aldi'm. Bizler ..., ..., ... qa'lem menen su'wret saldi'q. Bu'gin ... samal yesti. Bizin' awi'lda ... ko'l bar.

Kerekli so'zler: qi'zi'qli', ko'p, sari', qi'zi'l, jasi'l, u'lken, ku'shli.

12-shi'ni'g'i'w. Wo'qi'n' ha'm ko'shirip jazi'n'.

Tog'ayda (qanday) **iri** toran'g'i'l wo'sedi. Toran'g'i'llar (...) **juwan**. Ag'am (...) **qi'y-si'q** toran'g'i'llardi shapti'. Bizler toran'g'i'llardi'n' (...) **kelte, mayda** shaqalari'n ji'ynadi'q.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerdin' aldi'ndag'i' qawsi'rmani'n' ishine tiyisli so-rawlari'n qoyi'n'.

13-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Quri'li'sshi'lar ... jaylar saldi'. Wo'tegen ... kitap sati'p aldi'. Ziyada ... su'wret saldi'. Gu'layi'm ... ko'ylek tikti. Bizler ... kitaplar woqi'di'q.

Ko'p noqatti'n' worni'na zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n tiyisli so'zlerdi tawi'p, ko'shi-rip jazi'n'.

Kerekli so'zler: biyik, yertek, qi'ziqli', aq, suli'w.

14-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi woqi'n', bul qanday zatlardi'n' kelbetin bildire aladi', ayti'p berin'.

1. Juwan, toli'q, semiz ...
2. U'lken, iri, na'ha'n ...
3. G'ayratli', ku'shli, qari'wli', quwatli', ...

4. Ma'rt, bati'r, qaharman ...
5. Mazali', tatli', shiyrin ...
6. Suli'w, shi'rayli', ko'rkem ...

U'lgı: Semiz si'yi'r.

§ 19. Zatti'n' sani'n bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

Bes qa'lem. Altı' da'pter. To'rt kitap.
Yeki wo'shırgısh. Bir klass. Won bes parta.

Zatti'n' sani'n bildirip turg'an so'zlerdi
bilip ali'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Ko'shirip jazi'n'.

Segiz buzaw. U'sh i'laq. Jeti qozi'. Yeki
pi'shi'q. Won to'rt sho'je. Won u'sh ta-
wi'q. Tog' i'z tu'ye.

Zatti'n' sani'n bildiretug'i'n so'zlerge so-
rawlar qoyi'n'.

Bes, alti', u'shinshi, besinshi, jeti degen so'zler zatti'n sani'n bildiredi. Wolarg'a **qansha? neshe? neshinshi?** degen sorawlar qoyi'ladi'.

3-shi'ni'g'i'w. To'mendegi su'wretke qarap, sorawlarg'a juwap berin'.

1. Su'wrette neni ko'rip tursi'z?
2. Wolardi'n' sani' neshew?
3. Wolar nede qoni'p woti'r?

4-shi'ni'g'i'w. Da'slep **neshe**, keyin **neshinshi?** sorawi'na juwap beretug'i'n so'zlerdi ko'shirip jazi'n'.

Won bir, tog'iz, won alti', won u'sh, jigirma bes, u'shinshi, birinshi, jetinshi, won to'rtinshi, segiz, won yeki, won jeti.

Bul so'zlerdin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

5-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirip jazi'n'. Wolarg'a soraw qoyi'n'.

1. Men ha'r ku'ni mektepte ... saat bolaman.
2. Ag'am ku'nde ... saat jumi's isleydi.
3. Apam ... saat jumi's isleydi.

Kerekli so'zler: jeti, to'rt, segiz.

6-shi'ni'g'i'w. Neshe? sorawi'na juwap bergen so'zlerdi bir bo'lek, **neshinshi?** sorawi'na juwap bergen so'zlerdi bir bo'lek ko'shirip jazi'n'.

To'rt si'yi'r, jetinshi klass, bes yeshki, tog'i'z qoy, yekinshi jay, won bes i'laq, to'rtinshi qabat, segiz at.

7-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Bizler bi'yi'l ... tu'p miywe na'lin yektik. Woni'n' ... tu'bin Marat yekti. ... tu'bin Ayjan yekti. Men ... tu'bin yektim. Na'l-lerge ha'r ku'ni ... woqi'wshi' suw quyadi'. Miywe na'llerinin' ba'ri ko'gerdi. Wolar ... ji'ldan keyin miyweleydi.

Kerekli so'zler: alpi's, segiz, alti', won, to'rt, u'sh.

§ 20. Zatti'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zler.

1-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'rawlardi' juwabi' menen ko'shirip jazi'n'.

- Mug'allim ne isleydi?
- Mug'allim bala woqi'tadi.
- Diyqanlar ne isleydi?
- Diyqanlar paxta, sali' ha'm basqa da yeginler yegedi.
- Bali'qshi' ne isleydi?
- Bali'qshi' bali'q awlaydi'.

- Shi'paker ne isleydi?
- Shi'paker awi'ri'wdi' yemleydi.

Ga'plerdegi **ne isleydi?** degen soraw-di'n' asti'n si'zi'n'.

|| **Woqi'ydi', jazadi', ushadi', ju'redi** ||
 degen so'zler is-ha'reketti bildiredi.
 || Terekler **wo'sti**. U'yrek **ushadi'**. ||

2-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmadag'i' so'zlerdi qosi'p ga'pler quran'.

Traktorshi'. Woqi'wshi'. Shi'paker.
 (kitap woqi'ydi'.), (awi'ri'wdi' yemleydi.),
 (jer su'redi).

Zatti'n' ati'n bildiretug'i'n so'zlerdin' as-ti'n bir, ha'reketti bildiretug'i'n so'zlerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

3-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zdi qoyi'p jazi'n'.

Si'yi'r ... At ... Tu'ye ... Ha'kke ... G'az
 ... Qoy ... G'arg'a ... Bu'lbu'l ...

Kerekli so'zler: kisneydi, sayraydi', bozlaydi', man'i'raydi', shi'qi'li'qlaydi', mo'n'ireydi, g'an'qi'ldaydi', g'aqi'ldaydi'.

U'lg'i: Si'yi'r mo'n'ireydi.

Ne qi'ladi'? sorawi'na juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na zatlardi'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zlerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

Qus ushadi'. Iyt ... Qurbaqa ... Qurt ...
Qoyan ... Qoy ... U'yrek ...

Kerekli so'zler: sekiredi, u'redi, juwi'radi', qi'bi'rlyadi', ju'zedi, man'i'raydi'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zler qanday zatti'n' ha'reketin bildire aladi'?
Wolardi'n' aldi'na janli' ja'niwarlardi'n' atlari'n qoyi'p, bir neshe ga'p du'zin'.

Ushadi', ju'zedi, yesitedi, ju'redi, tebedi, juwi'radi', u'redi, mi'ri'ldaydi'.

U'igi: U'yrek penen g'az ju'redi ha'm ju'zedi, bali'q ju'zedi.

6-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmadag'i' so'zlerdin' qaysi'si'n qaysi' so'z benen qosi'p ayti'wg'a boladi'? Ayti'n'.

Bu'lbu'l Torg'ay Qurbaqa
G'arg'a Buzaw At Qar
Samal

(mo'n'ireydi, baqi'ldaydi', shi'ri'ldaydi', sayraydi', g'aqi'ldaydi', jawadi', kisneydi, yesedi).

Wo'zlerin'iz bul so'zlerdi qurap, do'retiwshilik diktant jazi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. Zatlardi'n' ha'reketin bildir tug'i'n so'zlerdi qosi'p ga'p quran'. Ha'rbir so'zdi qanday zatlardi'n' ati' menen birge ayti'wg'a boladi'?

Jazdi', soradi', ko'rdim, woti'r, ju'r, ju'zdi, sag'i'ndi', quwandi', woyladi', ku'ldi, ati'r, jorg'aladi', awnadi'.

U'lgı: Woqi'wshi' jazı'w jazdı'. Torg'ay ag'ashqa qoni'p woti'r.

8-shi'ni'g'i'w. Sorawlarg'a juwap jazı'n'.

Temirshi (ne isleydi?) ...

Traktorshi' (ne isleydi?) ...

Suwshi' (ne isleydi?) ...

Yetikshi (ne isleydi?) ...

Si'bawshi' (ne isleydi?) ...

Kerekli so'zler: tigedi, sog'adi', aydaydi', si'baydi', suwg'aradi'.

U'lgı: Suwshi' jer suwg'aradi'.

Kim? degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n bir, **ne isleydi?** degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

9-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

1. Qatti' samal **yesti**. 2. Jawi'n **jawdi'**.
3. Qalami'zg'a poezd **keldi**. 4. Adamlar jumi'stan **qaytti'**.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler qanday sorawg'a juwap beredi, wol qanday ma'ni bildiredi?
2. Adamlar tuwrali' ne ayti'lg'an?

10-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'n'.

Gu'zde u'yrek penen g'azlar ji'lli' jaqqa **ushi'p ketedi**. Wolar wol jerde qali'n' qopali'qqa uya **saladi'**. Bul jerde g'azlar menen u'yreklerdin' bolmawi'ni'n' sebebi, qi'sta suw **qati'p qaladi'**. Qar **jawadi'**, suwi'q **boladi'**.

1. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.
2. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge soraw qoyi'n'.
3. Wol so'zler nenin' ha'reketin bildirip tur?

11-shi'ni'g'i'w. Woqi'p shi'g'i'n'.

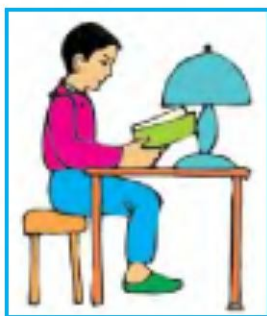
Atabay worni'nan turadi', juwi'nadi', kiyinedi, awqatlanadi', mektepke ketedi, woqi'ydi', jazadi', yesaplaydi', su'wret saladi',

sabag'i'n tayarlaydi', anasi'na ja'rdem beredi.

U'lgı: Azanda Atabay worni'nan turadi'. Ku'ndiz mektepte woqi'ydi'.

1. U'lgige qarap Atabaydi'n' ne isleytug'i'ni' jo'ninde ta'rtibi menen bir neshe ga'p qurap jazi'n'.
2. **Ne isledi?** degen sorawg'a juwap beretug'i'n so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.
3. **Atabay** so'zine qanday soraw qoyami'z?
4. Sizler ha'r ku'ni azanda, ku'ndiz, keshte ne isleysiz? Ayti'p berin'.

12-shi'ni'g'i'w. Su'wretlerge qarap sorawlarg'a juwap berin'.

Qa'lem menen (ne qi'ladi'?) ...

Bel menen (ne isleydi?) ...

Pi'shaq penen (ne qi'ladi') ...

lyne menen (ne qi'ladi'?) ...

Pi'shqi' menen (ne isleydi?) ...

Balta menen (ne isleydi?) ...

Kerekli so'zler: qazadi', shabadi', tigedi, jazadi', qi'rqadi', kesedi.

U'lg'i: Qa'lem menen jazadi'.

13-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Traktorshi'lar jumi'sqa **bardi'**. Wolar traktorlari'n **won'ladi'**. Traktorshi'lar jumi'sti' jaqsi' **isledi**. Wolar ku'nlik is jobalari'n **asi'-ri'p wori'nladi'**.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler kimlerdin' is-ha'reketin bildirip tur? Wolarg'a qanday sorawlar qoyami'z?

14-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'p shi'g'i'n'.

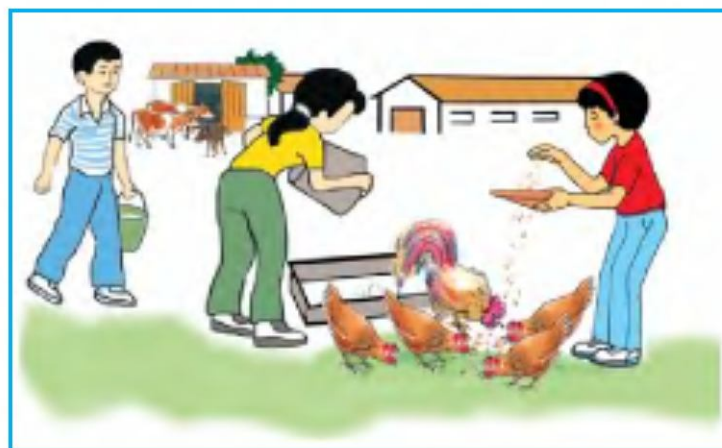
Watan qorg'awshi'lari' yelimizdi dushpanlardan qorg'aydi'. Xalqi'mi'z wo'z Watan qorg'awshi'lari'n jaqsi' ko'redi. Sebebi wolar xalqi'mi'zdi'n' baxi'tli' wo'mirin saqlaydi'. Bizin' mektebimizde xali'q a'skerleri tuwrali' gazetalar shi'g'ari'ladi'.

Yer jigit yeli ushi'n tuwi'ladi'.

Naqi'ldi'n' mazmuni'n tu'sinip ali'n'.

15-shi'ni'g'i'w. Su'wretke qarap, sorawlarg'a juwap berin'.

1. Su'wrette kimlerdi ha'm nelerdi ko'rip tursi'z?
2. Roza ne islep ati'r?
3. Baxi't ne ali'p kiyati'r?
4. Jumagu'l ne islep ati'r?

5. Balalar qayda barg'an yedi?
6. Tawi'qlar ne qi'li'p ati'r?
7. Sizler tawi'q fermag'a sayaxatqa bar-di'n'lar ma?

16-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi tawi'p qoyi'p, ga'plerdi ko'-shirin'.

1. Genjemuratqa apasi' du'kannan to'rt da'pter ... 2. Menin' su'wret salatug'i'n yeki da'pterim bar. 3. Bizin' klasta jigirma bes woqi'wshi' ... 4. Wolardi'n' ha'mmesi de sabaqlari'nan jaqsi' ... 5. Bul woqi'wshi'lardi'n' barli'g'i' ta'rtpili, bir-birine dos.

Kerekli so'zler: a'kelip berdi, woqi'ydi', u'lgeredi.

Ko'p noqatti'n' worni'na qoyi'lg'an so'z-
larga sorawlar qoyi'n'.

17-shi'ni'g'i'w. To'mendegi ga'plerdi so-
raw-juwap tu'rinde woqi'p shi'g'i'n'.

- Kapustadan ne islenedi?
- Kapustadan awqat islenedi.
- Paxtadan ne islenedi?
- Paxtadan jip iyiriledi.
- Jipten ne islenedi?,
- Jipten gezleme toqi'ladi'.
- Jerde ne wo'sedi?
- Jerde paxta, sali' wo'sedi.
- Jerde ja'ne ne wo'sedi?
- Jerde qawi'n, geshir, g'arbi'z, pi'yaz
wo'sedi.

18-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na
ma'nisine qaray qawsi'rma ishindegi so'z-
lerdin' tiyislisin qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

1. ... mallari' **wo'sip ati'r**. 2. ... yegiz **tuwdi'**. 3. ... bir i'laq **tuwdi'**. 4. ... **baslandi'**. 5. ... samal **yesip tur**. 6. ... menen jer **su'redi**. 7. ... ku'nleri bag'da ko'p **bolaman**. 8. Bag'di'n' ... salqi'n. 9. Mende ... kitap bar. 10. Men wolardi' ... **uslayman**.

(Fermani'n', qoy, yeshki, jaz, salqi'n, jaz, traktor, ishi, ko'p, ku'tip).

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge soraw qoyi'n'.

2. **Ferma, yeshki** so'zlerinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

§ 21. Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar.

1. Zatlardi'n' ati'n bildiretug'i'n so'zlerge qanday sorawlar qoyi'ladi'?
2. Zatlardi'n' ati'n bildiretug'i'n so'zlerge bir neshe mi'sallar ayti'n'.
3. Adam atlari'na qanday soraw qoyi'ladi'?

4. Adam atlari' qanday ha'ripten baslani'p jazi'ladi'?
5. Jer-suw atlari' she?
6. Zatlardi'n' kelbetin qanday so'zler bildiredi? Mi'sal ayt. Wolardi'n' sorawi'n ayti'n'.
7. Zatlardi'n' sani'n bildiretug'i'n so'zlerge mi'sallar keltirin'. Wog'an qanday sorawlar qoyi'ladi'?
8. Zatti'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zlerge qanday sorawlar qoyi'ladi'?
9. Qanday so'zler zatlardi'n' ha'reketin bildiredi? Mi'sallar ayti'n'.

1-shi'ni'g'i'w. Maqaldi' woqi'n'.

Ma'kke tap ta malg'a ber,
Mali'n' semiz boladi'.

Arpa tap ta atqa ber,
Ati'n' semiz boladi'.

1. Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zlerge sorawlar qoyi'n'.
2. **Ma'kke** so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Ba'ha'r **baslandi'**. Ji'lli' samal **yesti**.
Ku'n **ji'li'di'**. Jawi'n **jawdi'**.

Qara ha'rip penen jazi'lg'an so'zler qanday sorawg'a juwap beredi?

3-shi'ni'g'i'w. Da'slep u'y haywanlari'-ni'n', wonnan son' jabayi' haywanlardi'n' ati'n jazi'n'.

Won tu'ye, yeliw qoy, yeki qasqi'r, bir iyt, u'sh tu'lki, to'rt pi'shi'q, bes at, won bir si'yi'r, alti' ari'slan, u'sh qozi', jigirma i'laq.

1. Haywanlardi'n' sani'n bildirip turg'an so'zlerdi ayti'n'.
2. Bul so'zlerge qanday sorawlar qoyami'z?

4-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'n'.

Genjebaydi'n' Marat ha'm Baxi't degen yeki joldasi' bar. Wolardi'n' u'shewi de birinshi klasta woqi'ydi'.

Mug'allim sabaqta wolarg'a — fabrika, zavod, mektep, ferma, Shi'mbay so'zlerinin ha'r birine bir ga'p jazip keliwdi tapsi'rdi'.

Genjebay tapsi'rmani' wori'nlay almadi'. Wol yerten'ine mektepke keldi. Wol joldaslari'nan tapsi'rmani' wori'nlawg'a ja'rdem beriwdi soradi'.

Marat wog'an da'pterin berip:

— Ma', ko'shirip jazip ala g'oy, — dedi.

Sadi'q buni' yesitip:

— Genjebay, ko'shirip alma. Yen' jaqsi'si', men sag'an tu'sindirip bereyin, — dedi.

1. Gu'rrin'degi adam atlari'n ayti'p berin'.
2. Balalar, woypap ko'rin', kim duri's is qildi'? Ayti'p berin'.

5-shi'ni'g'i'w. Jumbaqtı' woqip shi'g'i'p, sheshimin tabi'n'.

Jalpaq tabanlı',
Sho'lge shi'damli',
Wo'zi de u'lken,
Alshan'lap ju'rgen.

Jumbaqti' ko'shirip jazi'p, zatti'n' kelbetin bildirip turg'an so'zlerdin' asti'n' si'zi'n'.

6-shi'ni'g'i'w. Su'wretke qaran'. Bul su'wrette kimlerdi ko'rip tursi'z? Wolar ne qi'li'p ati'r? So'ylep berin'.

§ 22. Ga'p ha'm baylani'sli' so'ylew.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'.

Jerge ko'k sho'pler shi'qti'. Tereklerdin' japi'raqlari' bo'rtti. Quslar ushi'p keldi. Jerler su'rildi. Paxta ha'm sali' yegildi.

1. Ha'r bir ga'p ne haqqi'nda ayti'lg'an?
2. Ga'ptegi so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, qosi'li'p jazi'lg'an ba?

2-shi'ni'g'i'w. Gu'rrin'di woqi'n'.

Bizler dem ali's ku'ni mektepke ji'ynaldi'q. Terek yegiletug'i'n jerlerdi tazaladi'q. Joqari' klass woqi'wshi'lari' shuqanaqlar qazdi'. Bizler shuqanaqlarg'a na'ller yektik. Mug'allim bizlerge raxmet aytti'.

1. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar?
2. Ha'r bir ga'p kim, ne haqqi'nda ayti'lg'an?

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p, sorawlarg'a juwap berin'.

U'yrek ju'zedi. Woqi'wshi'lar mektepte woqi'ydi'. Polat xat jazdi'.

1. U'yrek ne qi'ladi'?
2. Woqi'wshi'lar qayda woqi'ydi'?
3. Polat ne qi'ldi'?

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'. Sorawlar qaysi' so'zge tiyisli yekenligin ayti'p berin'.

Quyash jerdi i'si'tti'. Samal (ne qi'ldi'?) yesti. Bali'qshi' (kim?) bali'q awladi'. Yetik-shi yetik (ne?) tikti. Suwshi' jer (ne qi'la-di'?) suwg'aradi'. Shi'mshi'qlar terekke (ne-ge?) qondi'.

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi ma'nisine qarap, wo'z worni'na qoyi'p, ga'p quran'.

1. Qosi'q, ayti'wdi', men, jaqsi' ko'remen.
2. Suli'w, No'kiste, sali'ndi', jaylar.
3. Balalar, baqshasi', awi'lda, bar.

U'lgı: Men qosi'q ayti'wdi' jaqsi' ko'remen.

6-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p ko'shirin'.

Qattı ... yesti. Aspandi' ... basti'. ... jawdi'. Ko'p uzamay ... ashi'ldi'. ... dalada woynadi'q. ... u'yge keldim.

Kerekli so'zler: ku'n, bult, men, bizler, jawi'n, samal.

1. Ha'r bir ga'p ne tuwrali' ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'pte neshe so'z bar yekenin ayti'p berin'.

7-shi'ni'g'i'w. Qawsi'rmani'n' ishindeg i ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli sorawlar i'n tawi'p qoyi'n', ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

Bizler mektep bag'i'na (...) bardi'q. Bag'-da (...) miywe ag'ashlar (...) wo'sip tur. Bizler gu'belek (...) usladi'q. Terektin' (...) sayasi'nda dem aldi'q. Ko'rgenlerimizdi ata-anami'zg'a (...) ayti'p berdik.

Tiyisli sorawlar: qayda? qanday? ne-de? kimg e? ne? nenin'?

8-shi'ni'g'i'w. Woqi'n'. Ga'ptegi so'zlerge soraw qoyi'n', wolardi'n' wo'z ara baylani'si'n tabi'n'. Wonn an son' to'mendegi u'lg i boyi'nsha ko'shirin'.

U'lgı: Wospan ne qı'ldı'? Wospan a'keldi. Ne a'keldi? Kitap a'keldi.

1. Wospan kitap a'keldi. 2. Buzaw qorag'a kirdi. 3. Sapar buzawdı' bayladı'. 4. Gu'l-nara buzawg'a wot saldı'.

9-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na ma'nisine qaray so'z tawi'p, ko'shirip jazi'n'.

Woqi'wshi'lar ... ketti. Woqi'wshi'lar ... keldi. Ag'am ... ketti. Ag'am ... keldi. Apam ... bardı'. Apam ... keldi.

U'lgı: Woqi'wshi'lar sayaxatqa ketti. Woqi'wshi'lar sayaxattan keldi.

Ko'p noqatti'n' worni'na tawi'p jazg'an so'zlerin'izge sorawlar qoyi'n'.

10-shi'ni'g'i'w. 98-bettegi su'wretke qarap, sorawlarg'a juwap berin'.

1. Tamara ne quwi'p ju'r?
2. A'liysher menen Salamat ne islep ati'r?
3. Woqi'wshi'lar nege qarap tur?

11-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerden ga'p-ler qurap jazi'n'.

Azamat, kombayn, traktor, paroxod, ta-si'ydi', woradi', su'redi, aytadi', jer, ju'k, sali', qosi'q.

U'lgı: Azamat qosi'q aytadi'.

Kombayn so'zinin' jazi'li'wi'n bilip ali'n'.

12-shi'ni'g'i'w. Berilgen so'zlerden ma'-nisine qarap ga'p quran'. Ga'ptegi so'z-lerdin' baylani'si'n ani'qlan'.

Paxta, bo'rtti, ju'weri, yegildi, terekler, keldi, quslar, ko'gerdi.

13-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na ma'nisine qaray tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ga'plerdi ko'shirin'.

Bizler (nege?) ... mindik. Avtobusti'n' ishi (qanday?) ... yeken. Ag'am menen (qayda?) ... qi'di'ri'p qaytti'q. Moynaqta sul'i'w (neler?) ... bar. Ag'am meni bali'q zavodi'na (ne qi'ldi'?) ...

Kerekli so'zler: jaqsi', avtobusqa, jaylar, ali'p bardi', Moynaqqa.

14-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerden ga'p quran' ha'm wolardi'n' wo'z ara baylani'si'n ayti'p berin'.

Qoraz, u'yrek, samolyot, bu'lbu'l, ju'zedi, ushadi', shaqi'radi', sayraydi'.

§ 23. Noqat, soraw ha'm u'ndew belgisi.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi dawi'slap woqi'n'. Ha'r bir ga'pten keyin qanday belgi qoyi'lg'ani'n ayti'n'.

Bizler sabaqtan jaqsi' woqi'ymi'z. Klasi'-mi'z ji'lli' ha'm jaqsi'. Woqi'wdan keyin dem alami'z. U'yde sabaq tayarlaymi'z.

|| Xabar ma'nisin bildiretug'i'n ga'ptin' ||
|| aqi'ri'na **noqat** (.) qoyi'ladi'. ||

2-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'. Ha'r bir ga'pten keyin noqat qoyi'n'. Noqattan keyingi ga'ptin' birinshi ha'ribin bas ha'-ripten baslap jazi'n'.

Sali' suwda wo'sedi sali' paydali' yegin sali'dan gu'rish ali'nadi' gu'rishten ha'r tu'rli awqatlar tayarlani'ladi' sali'ni'n' sabani'nan qag'az islewge boladi' bizin' respublikami'zda sali' yegetug'i'n xojali'qlar ko'p ha'r ji'li' sali'dan mol zu'ra'a't ali'nadi'.

1. Bunda neshe ga'p bar?
2. Ha'r bir ga'p ne tuwrali' ayti'lg'an?

3-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na tiyisli so'zlerdi qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

Bizin' qalani'n' ko'shelerinen ju'k tasi'w-shi' mashinalar, jen'il avtomobiller ha'm avtobuslar ... qalada mashinalar ko'beygen sayi'n, wolar sonsha tez ... ko'sheden ju'riw qa'delerin buzi'wg'a ... ko'shede piyada ju'rgende soqpaqtan ... ko'sheden wo'terde «wo'tiw worni'» dep jazi'lg'an jerden ... avtobusqa mingende artqi' yesiginen ... tu'skende aldi'n'g'i' yesiginen

Kerekli so'zler: ju'redi, qatnaydi', ju'rin', bolmaydi', wo'tin', tu'sin', minin'.

1. Ha'r bir ga'pten keyin noqat qo-yi'wdi' umi'tpan'.
2. Noqattan keyingi ga'ptin' birinshi ha'ribin bas ha'rip penen jazi'n'.
3. **Avtomobil, avtobus** so'zlerinin' jazi'-li'wi'n bilip ali'n'.
4. Bul so'zlerdi so'zlik da'pterin'izge jazi'n'.

4-shi'ni'g'i'w. Dawi'slap woqi'n'. Ga'ptin' keynine qanday belgi qoyi'lg'ani'n ayti'n'.

Aspandi' bult qapladi'. Jawi'n jawdi'. Ku'n jarqi'rap ashi'ldi'.

- Sizler qayda bardin'i'z?
- Kinog'a bardiq.
- Mektepte ne boldi'?
- Ata-analar ji'ynali'si' boldi'.

|| Soraw ma'nisin bildiretug'i'n ga'ptin' ||
|| aqi'ri'na **soraw belgisi** (?) qoyi'ladi'. ||

5-shi'ni'g'i'w. To'mendegi soraw ma'ni-sin an'latqan ga'plerdi bir woqi'wshi', al woni'n' juwabi'n yekinshi woqi'wshi' dawislap woqi'n'.

- Sizler azanda saat neshede turasi'z?
- Bizler azanda saat jetide turami'z.
- Mektepke saat neshede barasi'z?
- Mektepke saat segizde barami'z.
- Mektep do'gereginde ne wo'sedi?
- Mektep do'gereginde gu'l, terekler wo'sedi.
- Sabaqtan son' ne isleysiz?

— Sabaqdan son' awqatlanami'z, dem
alami'z, sabaq tayarlaymi'z, woynaymi'z, ata-
anami'zg'a ja'rdem beremiz.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirip jazi'n'.

1. Senin' qanday woqi'w qurallari'n' bar?
2. Menin' qaraqalpaq tili, matematika,
woqi'w kitaplari'm bar.

1. Birinshi ga'p qanday ma'ni bildirip tur,
woni'n' keynine qanday belgi qoyi'l-
g'an?
2. Yekinshi ga'p qanday ma'ni bildirip tur,
woni'n' keynine qanday belgi qoyi'l-
g'an?

7-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Xali'qlar dosli'g'i' bekkemlensin!
Woqi'wshi'lar, miynetti su'yin'iz!

Quwani'shti', buyi'ri'wdi' bildiretug'i'n
ga'ptin' aqi'ri'na **u'ndew** (!) belgisi qo-
yi'ladi'.

8-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi dawi'slap woqi'n' ha'm u'ndew belgisi qoyi'lg'an ga'plerdi tawi'p, ayti'p berin'.

Azanda yerte turi'p juwi'ni'n'. Aldi' menen qoldi' tazalap juwi'w kerek. Wonnan son' betti, moyi'ndi' juwi'wdi' yesten shi'g'arman'. Tis chyotkasi' menen tislerin'izdi ku'nde tazalap turi'n'! Juwi'n-g'annan keyin taza su'lgı menen denen'izdi jaqsi'lap su'rtin'! Shash, ti'rnaqlari'n'i'zdi' wo'sirmey, waqti'nda ali'p turi'wdi' wo'zlerin'izge a'det yetip ali'n'.

§ 24. Ji'l dawami'ndag'i' materiallardı' ta'kirarlaw.

1-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'n'.

Woqi'w ji'li' tamamlani'w aldi'nda. Bizler ji'l dawami'nda sabaqtan sebepsiz qalmaidı'q. Berilgen tapsi'rmalardi' wo'z waqti'nda wori'nladi'q. Sonli'qtan bizlerdi u'lgili woqi'wshi'lar dep ataydi'.

1. Woqi'wshi'lar tuwrali' ne ayti'lg'an?
2. Ha'r bir ga'p neshe so'zden quralg'an?
3. Ga'ptin' birinshi so'zinin' da'slepki ha'ribi qanday ha'ripten baslani'p jazi'lg'an?
4. Ga'ptegi so'zler bo'lek jazi'lg'an ba, ya qosi'li'p jazi'lg'an ba?

2-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi ko'shirip jazi'n'. Ha'r bir so'zdi bir-birinen aji'rati'p turg'an ha'riplerdin' asti'n si'zi'n'.

At — wot, al — wol, bol — bo'l, bez — biz, bel — bil.

Qar — shar, go'rek — gu'rek, qara — tara, yetek — yetik, terek — tirek.

3-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'. Juwan dawi'sli' seslerdin' asti'n bir, jin'ishke dawi'sli' seslerdin' asti'n yeki si'zi'n'.

Azat sabag'i'nan jaqsi' woqi'ydi'. Wol azanda yerte turadi'. Woni'n' Qurbanbay degen u'kesi bar. U'kesin balalar baqshasi'na ali'p baradi'.

4-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdegi ko'p noqat-ti'n' worni'na tiyisli ha'ripti qoyi'p ko'shirin'.

Keshe D...wletbay ag'asi'na x...t jazdi'. Men dosti'ma xat j...zdi'm. D...rigu'l sen de qi'z apan'a xat jaz. Da'rigu'l D...megu'l menen bir klast... woqi'ydi'. Wolar ...depli woqi'wshi'lar.

A ha'm **a'** ha'ripleri qaysi' so'zlerde kel-genligin ayti'p berin'.

5-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi woqi'n'. **O** ha'm **o'** seslerinin' so'zdin' qaysi' buwi'nlarinda jazi'lg'ani'n ayti'p berin'.

1. Woraqbay, Wo'tegen, Womar, Woraz, To'rebay.
2. Qol, dos, wol, qon'i'z, bol.
3. So'z, ko'z, wo'z, so'yle, ko'r, ko'mek.

6-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi ko'shirin'.

Gu'limxan bizin' awi'lg'a qi'di'ri'p keldi. Wol xojali'q bag'i'na bard'i'. Bag'da gu'ller wo'sip tur. Bizler gu'llerge suw quydi'q.

Xojali'g'i'mi'z ha'r ji'l sayi'n u'lken tabi's-larg'a yerisip kiyati'r.

U ha'm **u'** ha'ripleri bar so'zlerdin' asti'n si'zi'n'.

7-shi'ni'g'i'w. So'zlerdi buwi'ng'a bo'lip ko'shirin'. So'zlerdi bir qatardan yekinshi qatarg'a wo'tkermelewge bolatug'i'n jerine **defis** (-) qoyi'p ko'shirip jazi'n'.

Balta, woraq, ketpen, qazi'q, yeshki, qozi', i'laq, tawi'q, paxta, sali', alma, kapusta.

8-shi'ni'g'i'w. To'mende berilgen so'zlerdin' ha'r qaysi'si'n bir ga'p ishinde keltirip jazi'n'.

Suw, su'wret, suwi'q, woqi'w, ju'riw, Qu-wani'sh, ju'weri.

9-shi'ni'g'i'w. To'mendegi so'zlerdi al-favit ta'rtibi menen ayti'p berin'.

Bali'q, adam, a'ynek, geshir, sali', g'az, yetik, qa'lem, da'pter, paxta, kitap.

10-shi'ni'g'i'w. Ko'p noqatti'n' worni'na adam atlari'n qoyi'p, ko'shirip jazi'n'.

... Genjemurat penen birge woqi'ydi'. Yekewinin' u'yi bir jerde. ... apasi' ... qa'lem sati'p ali'p berdi.

Adam atlari'na soraw qoyi'n'.

11-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'n'.

Biyik jay. I'ssi' awqat. A'depli bala. Qi'zi'qli' kitap. Won bes bala. Alti' da'pter. Segiz qawi'n. Jigirma bes woqi'wshi'.

Zatlardi'n' kelbetin ha'm sani'n bildiretug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

12-shi'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'p, ha'reketti bildiretug'i'n so'zlerdi ayti'p berin'.

At kisneydi. Bu'lbu'l sayraydi'. Qoy ma-n'i'raydi'. Qoraz shaqi'radi'. Pi'shi'q miyawlaydi'. Qi'rg'awi'l ushadi'. Bali'q ju'zedi. Qoyan sekiredi. Wo'rmekshi wo'rmeleydi.

Ha'reketti bildiretug'i'n so'zlerge qanday sorawlar qoyami'z?

13-shii'ni'g'i'w. Ga'plerdi woqi'p shi'g'i'p, wondag'i' so'zlerdin' wo'z ara baylani'si'n ayti'n'.

1. Sabaqtan keshikpen'. Klasqa mug'al-limnen buri'n kirin'. Ta'nepiste klasta ha'm da'lizde juwi'rman'. Shawqi'm sali'p baqi'rman'. Partalarg'a si'zban'. Jaydi'n' diywal-lari'na, qapi'lari'na jazban'. I'las ayag'i'n'i'z benen mektepke kirmen'. Stollarg'a ha'm partalarg'a minben'.

2. U'yde apalari'n'a ja'rdem berin'. To'-seklerin'izdi wo'zlerin'iz ji'ynan'. Woqi'wdan bos waqi'tlarda taza hawada woynan'. Mashina ju'retug'i'n jolda woynaman'. Balalar menen uri'span'. Kiyimin'izdi i'laslaman'. Qoli'n'i'zdi' juwmay awqat jemen'. Kitaplari'n'i'zdi' taza uslan'.

TO'MENDEGI SO'ZLERDIN' JAZI'LI'WI'N
BILIP ALI'N'

Abadan,	ka'rxana,	wo'simlik,	tog'ay,
abi'ray,	ka'sip,	wo'tkir,	to'sek,
alfavit,	kitap,	paroxod,	traktor,
artist,	ken'se,	pillekesh,	tramvay,
avtobus,	ko'mir,	piyaz,	tu'wel,
bag'man,	ko'pir,	poezd,	ulli',
bayraq,	ko'ylek,	raketa,	uya,
ba'ha'r	ku'ndelik,	rayon,	u'yiw,
bufet,	ku'shik,	retsiz	u'yrek,
buwi'n,	qant,	respublika,	u'mit
bu'lbu'l,	qi'yar,	ruqsat,	vertolyot,
bu'rkit,	qolg'ap,	ruqsatsi'z,	vokzal,
ekskavator,	qosi'q,	saat,	zu'ra'a't,
fabrika,	qoyan,	samolyot,	shabaq,
ferma,	la'blebi,	saya,	shag'ala,
gazeta,	la'gen,	sa'wle,	shaqi'ri'w,
gewish,	maqset,	si'yli'q,	shana,
xabar,	mashina,	si'yi'r,	shege,
xali'q,	ma'kke,	stol,	shi'bi'q,
xat,	metall,	taqi'ya,	shiyshe,
jari's,	miywe,	ta'rbiya,	chuma,
ja'ma'a't,	wo'pepek,	telefon,	chyotka,
ju'weri,	wo'nim,	televizor,	sho'lmeq,

MAZMUNI'

§ 1.	Ga'p, so'z	3
§ 2.	Ses ha'm ha'rip	9
§ 3.	Dawi'sli' ha'm dawi'ssi'z sesler.	14
§ 4.	Juwan ha'm jin'ishke dawi'sli' sesler....	19
§ 5.	Buwi'n.	23
§ 6.	Wo'tkerme.	27
§ 7.	A ha'm A' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.	31
§ 8.	O ha'm O' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.	34
§ 9.	U ha'm U' ha'riplerinin' jazi'li'wi'.	38
§ 10.	I' ha'm I ha'riplerinin' jazi'li'wi'.....	41
§ 11.	E ha'ribinin' jazi'li'wi'.	44
§ 12.	Alfavit.	47
§ 13.	Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar.	50
§ 14.	So'z haqqi'nda tu'sinik.	53
§ 15.	Zatti'n' ati'n bildiretug'i'n so'zler.	58
§ 16.	Adam atlari'ni'n' jazi'li'wi'.	63
§ 17.	Qala ha'm jer-suw atlari'ni'n' jazi'li'wi'... ..	65
§ 18.	Zatti'n' kelbetin bildiretug'i'n so'zler.....	68
§ 19.	Zatti'n' sani'n bildiretug'i'n so'zler.....	75
§ 20.	Zatti'n' ha'reketin bildiretug'i'n so'zler..	78
§ 21.	Ta'kirarlaw ushi'n sorawlar ha'm shi'ni'g'i'wlar.	89
§ 22.	Ga'p ha'm baylani'sli' so'ylew.	93
§ 23.	Noqat, soraw ha'm u'ndew belgisi.	99
§ 24.	Ji'l dawami'ndag'i' materiallardi' ta'kirarlaw.	104

Baymurat Qutlimuratov

ONA TILI

GRAMMATIKA, ORFOGRAFIYA VA NUTQ O‘STIRISH

1-sinf ushun darslik

Qoraqalpoq tilida

Qayta islangan o‘n uchinchi nashr

«Bilim» nashriyoti

Nukus — 2011

Redaktori' I. Serjanov

Baspa redaktori' M.Saparov

Xudojnigi P. Xojametova

Ko'rk. redaktori' I. Serjanov

Tex. redaktorlari' Z. Allamuratov, L.Xijova

Operator Q. Yesbosi'nov

Original-maketten basi'wg'a ruxsat yetilgen waqti' 10.06.2011-ji'l. Ofset qag'azi'.
Formati' 70x90 1/16. «Pragmatika» garniturası'. Kegl 19. Ofset usi'li'nda basi'ldi'. 8,19
sha'rtli baspa tabaq. 7,97 yesap baspa tabaq. Buyi'rtpa № 1623. Nusqasi' 9866 dana.

«Bilim» baspasi', 230100. No'kis qalasi', Qaraqalpaqstan ko'shesi, 9.

«Sharq» baspa-poligrafiyali'q akcionerlik kompaniyasi'.

100000, Tashkent, «Buyuk Turan» ko'shesi, 41.